

ӘУЕЗОВ УНИВЕРСИТЕТІ

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің газеті

ЕРЛЕРДІҢ ЕРЛІГІ
ҰРПАҚҚА ҮЛГІ

4

ҚҰҚЫҚТЫҚ ИММУНИТЕТ
ҚАЛЫПТАСУ ҚАЖЕТ

8

БІТІРУШІ ТҮЛЕКТЕРМЕН
КЕЗДЕСТІ

17

№62 (227), ақпан, 2024 ж.

«80 КҮН - ИГІ ІС»

Биыл Ұлы Жеңіске – 80 жыл толды. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Ана тілі» газетіне берген сұхбатында Жеңіс күнінің 80 жылдығы елімізде кең көлемде аталып өтетінін айтты. Осыған орай, мереке қарсаңында М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті «80 күн – 80 игі іс» атты ауқымды жобаны бастады.

Жобаның салтанатты ашылуына университеттің Басқарма Төрағасы-ректор Дархан Ахмед-Заки, профессор-оқытушылар құрамы, студент-жастар қатысты. Дархан Жұмақанұлы іс-шараның маңыздылығына тоқталып, ардагерлердің майдандағы және тылдағы ерлігін есімізде сақтап, мақтан тұту, құрметтеу парызымыз екенін атап өтті.

–Баршаңызға белгілі биыл Ұлы Жеңістің 80 жылдығын тойлағалы отырмыз. Бүгінгі іс-шара – сол Ұлы Жеңістің 80 жылдығын атап өтудің бастауы. Университетіміз аталған даталы мерекеге арнап «80 күн - 80 игі іс» атты арнайы жобаны қолға алды. Жоба аясында оқу ордасында 9 мамырға дейін әр күні ардагерлермен кездесу, тәлімгерлік сабақ, дөңгелек үстелдер, поэзия кеші, фото көрме, спорттық сайыстар т.б. іс-шаралар ұйымдастырылады. Ұлы Жеңіс күніне дейінгі бабаларымыздың әрбір ерлігі, жанқиярлығы әр күнде өтетін іс-шараларда көрініс табады. Біз Ұлы Отан соғысының ардагерлерінің ұрпақтары мәңгі жеңіс алауын сөндірмей, Отан үшін от кешкендерді әрқашанда жүрек түпкірінде сақтаймыз,- деді өз сөзінде Дархан Жұмақанұлы.

Мерекелік кеште қатысушылар ҰОС және тыл ардагерлерінің рухына бас иіп, алау отын жақты. «Мәдениет және өнер» факультетінің ұстаздары мен студенттерінің «Солдат хаты» қойылымы көрсетілді.

«80 күн – 80 игі іс» жобасын оқу ордамызда алғаш болып қолға алудың өз маңызы бар. Яғни, М.Әуезов атындағы ОҚУ-дың іргетасы сонау сұрапыл соғыстың нағыз қайнап тұрған кезінде 1943 жылы қаланды. Оқу ордасында сол кезеңдердегі соғыстан қираған қалалар мен елді мекендерді қалпына келтіру үшін құрылыс ісінің мамандары даярланды.

Игі іс 80 күн бойы, яғни Ұлы Жеңіс күніне дейін жалғасады.

ҒЫЛЫМИ КЕҢЕСТЕ ҮЗДІКТЕР МАРАПАТТАЛДЫ

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде ғылыми кеңестің кезекті отырысы өтті. Университеттің Басқарма төрағасы-ректор, Ғылыми кеңестің төрағасы Ахмед-Заки Дархан Жұмақанұлы алдымен жетістіктерге қол жеткізген бірқатар профессор-оқытушылар құрамын марапаттады. Дархан Жұмақанұлы Қалдыбаева Ботагөз Мырзахметқызы және Хусанов Жахонгир Евадилловичке «қауымдастырылған профессор» ғылыми атағы дипломын табыстады.

Атап өтейік, биыл оқу ордасында жас ғалымдардың зерттеулерін қаржыландыру мақсатында алғаш рет «Zhas galym» университетшілік конкурсы өтіп, 11 ғалым грант иегері атанған болатын. Жеңімпаздарымыз аталған сертификатқа қол жеткізді.

Оқу ордамызда білім-ғылымға құштар студенттеріміз республикада талай додаларда топ жарып жүргені белгілі. Ғылыми кеңесте жүзден жүйрік, мыңнан тұлпар шыққан «Химиялық инженерия және биотехнология» жоғары мектебінің студенттері Асылзат Нұралы мен Әсем Керімге дипломдарын салтанатты түрде берді.

МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ ПРИСТУПИЛ К РАЗРАБОТКЕ СОВРЕМЕННЫХ ГАЗООЧИСТНЫХ АППАРАТОВ

Молодые ученые ЮКУ им. М. Ауэзова выиграли 9 проектов по итогам конкурса «Жас ғалым». Один из этих проектов – работа научно-го сотрудника научной лаборатории «Мультифизическое моделирование конструкций, устройств и процессов», PhD, молодого ученого Абая Акылбекулы.

Абай Акылбекулы занимается созданием современных газоочистительных аппаратов на основе мультифизического моделирования метода газоочистки. Этот метод сочетает механизмы вихревого и ударного взаимодействия, обеспечивая оптимальный тепловой режим в зоне контакта.

Проект направлен на решение таких проблем, как низкая эффективность существующих методов газоочистки, высокое энергопотребление, склонность к образованию отходов, а также неблагоприятная экологическая ситуация внутри предприятия и за его пределами.

В ходе реализации проекта будут применены мультифизические методы исследований с использованием программ-

ного обеспечения COMSOL Multiphysics. Полученные результаты могут способствовать дальнейшему развитию науки и технологий в создании систем газоочистки, работающих в синфазном вихревом режиме взаимодействия газовых потоков.

Научные достижения могут быть использованы на предприятиях химической, нефтеперерабатывающей, пищевой промышленности и производства строительных материалов, а также в технологических процессах, где применяется газоочистное и пылеулавливающее оборудование.

Поздравляем Абая Акылбекулы! Желаем покорять новые вершины науки!

«ОЛИМПИАДА - 2025»: МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ БІЛІМ ГРАНТТАРЫН САРАПҚА САЛАДЫ

Университетте Шымкент қаласы және Түркістан облысы бойынша орта білім беру мектептерін бітіруші оқушыларға арналған Ұлттық бірыңғай тестілеудің бейіндік пәндері комбинациясы және «Жас Талант» шығармашылық өнер конкурсы бойынша олимпиада басталды.

Дәстүрлі түрде өтетін олимпиадаға биыл тіркелгендердің саны 3 мыңнан асты. 17-28 ақпан аралығында өтетін сайыста кіл мықтылар анықталады. Олимпиаданың нәтижесі бойынша жеңімпаздарға оқуға түскенде оқу ақысына I – орынға 100% (12 орын), II – орынға 75% (12 орын), III – орынға 50% (12 орын) жеңілдіктер қарастырылған.

Олимпиаданың мақсаты – талантты және дарынды оқушыларға қолдау көрсету. Жалпы білім беретін пәндер бойынша мектеп бітіруші оқушылардың білімін бағалау нәтижесінде дарынды озат оқушыларды анықтаймыз. Бұл оқушылардың жоғары оқу орындарында дұрыс мамандық таңдауына және оқуға түсу бойынша мейлінше ақпарат алуына

мүмкіндік береді. I, II және III орын алған жеңімпаздарға дипломдар мен оқу ақысына жеңілдіктер ұсынылады, - деп атап өтті Кәсіптік бағдар беру орталығы директоры Талғат Зәуірбеков.

Ал «Жас Талант» шығармашылық өнер конкурсында шығармашылық білім бағдарламалары тобын таңдаған дарынды және талантты оқушылар екі кезеңнен өтеді. Қатысушылар дінтану, театр өнері, мәдени-тынығу жұмысы, сән дизайны, хореография, бейнелеу өнері, сәулет, журналистика, көркем еңбек және сызу өнері, алғашқы әскери дайындық, дене шынықтыру, музыкалық білім бағыттары бойынша бағын сынауда.

ШЕТ ЕЛДЕ БІЛІМ АЛАТЫН СТУДЕНТТЕР ІРІКТЕЛДІ

Сыртқы академиялық оралымдылық бағдарламасы шеңберінде университеттің бюджеттен тыс қаражаты есебінен жіберілетін үміткерлерді іріктеу жөнінде комиссияның мәжілісі өтті. Университеттің Басқарма төрағасы-ректор Дархан Ахмед-Закидің төрағалығымен өткен мәжілісте шет елге оқуға жіберілетін студенттерді комиссия құрамы іріктеп және бөлінетін қаржы шығындарының сметасы бекітілді.

Университеттің стратегиялық даму жоспарының академиялық оралымдық бағдарламасы аясында шет елдерде білім алушы студенттер саны индикаторы бойынша 2025 жылға 220 білім алушыны жіберу қажет. Көктемгі семестрге 110 студент құжат тапсырған. Мәжілісте соның ішінде 44 үміткердің құжаттары қаралып, ашық дауысқа салынды. Жалпы аталған бағдарламамен студенттер Испания, Польша, Малайзия, Өзер-

байжан, Түркия, Германия, Өзбекстандағы жетекші оқу орындарында білім алады.

Басқарма төрағасы-ректор Дархан Жұмақанұлы шет мемлекеттердегі ЖОО-мен халықаралық байланысты нығайту, шет елде білім алуға ниетті жастарды қолдау және олардың санын көбейту бойынша бірқатар тапсырмалар жүктеді.

ПРИЗЕРОВ ЗИМНИХ АЗИАТСКИХ ИГР ВСТРЕТИЛИ С БОЛЬШИМ ПОЧЕТОМ

Шымкентцы под бурные аплодисменты встретили призеров IX зимних Азиатских игр по фристайл-акробатике, которые прошли в китайском городе Харбине. В Играх приняли участие шымкентцы Жолдас Аяна, Асан Асылхан, Ардана Маханова, Динмухамед Райымкулов, Шерзод Хаширбаев, Уланбакир Умурзаков.

Ардана Маханова и Динмухамед Райымкулов учатся на втором курсе факультета «Спорт и туризм» ЮКУ имени М. Ауэзова. В торжественной обстановке руководитель управления физической культуры и спорта города Шымкента Маратбек Мыктыбеков, проректор по социальной и воспитательной работе Гани Бесбаев, старший тренер сборной РК по фристайлу Баглан Инкарбек поздравили призеров с победой.

На IX зимних Азиатских играх в Харбине бронзовыми призерами стали Ардана Маханова и Аяна Жолдас в синхронных прыжках по фристайл-акробатике среди женщин. Динмухамед Райымкул - мастер спорта международного класса, член национальной сборной, победитель молодежных игр и спартакиад, призер Кубков мира и Европы, победитель молодежного чемпионата мира по фристайл-акробатике.

В Алматы прошел чемпионат мира по фристайл-могулу и фристайл-акробатике среди юниоров. В международных соревнованиях приняли участие 110 спортсменов из 13 стран. Динмухамед Райымкул в третий день чемпионата одержал историческую победу, завоевав первую золотую медаль по фристайл-акробатике.

От всей души поздравляем победителей!

ӘЛІМХАН СЫЗДЫҚОВ АЛТЫН АЛДЫ

13-15 ақпан аралығында Ресейдің Суздаль қаласында грек-рим күресінен «Кутузов мемориалы» халықаралық турнирі өтті. Халықаралық додаға Ресей, Иран, Армения, Қазақстан, Беларусь тағы бірнеше елден балуандар өнер көрсетті.

Жарыста Азия чемпионатының толық жүлде жиынтығының иегері, Азия ойындарының қола жүлдегері, М.Әуезов атындағы ОҚУ «Спорт және туризм» факультетінің магистранты Әлімхан Сыздықов (130 кг салмақ дәрежесінде) алтын медаль алды. Халықаралық сайыста топ жарған палуанымыз Әлімхан Сыздықовты Әуезов университеті ұжымы атынан шын жүректен құттықтаймыз!!! Жеңісті күндеріңіз көп болсын!

«AUEZOV STARS» ҮЗДІКТЕРДІ АНЫҚТАЙДЫ

Университеттің жоғары мектеп және факультеттердің студенттері арасында жаңа «AUEZOV STARS» жобасы басталды. Ұйымдастырушылар – Жастар орталығы жанынан құрылған «Студенттік Парламент» ұйымы. Ашық-аймақтық әдеби пікірсайыс турнирінің ашылу салтанатына университеттің Бұқарамен байланыс және мәдениет жөніндегі проректоры Садыбек Бейсенбаев, Шымкент қалалық ішкі саясат және жастар істері жөніндегі басқармасының басшысы Айгерім Жұмағұлова және студент-жастар қатысты.

–Бұл жобаның басты мақсаты – жастарды түрлі бағыттағы іс-шараларға тарту арқылы көшбасшылық қабілеттерін арттыру, университет ішінде ынтымақтастық пен бәсекелестік ортасын қалыптастыру. «Auezov Stars» – тек жарыс емес, студенттердің өзін-өзі дамытуына, жаңа идеялармен бөлісуіне және қоғамға пайда тигізуіне арналған алаң. Бұл жоба университет жастарының білімді, жан-жақты және белсенді азаматтар ретінде қалыптасуына зор үлес қосады деп сенімді түрде айта аламын, – деп атап өтті өз сөзінде Бұқарамен байланыс және мәдениет жөніндегі проректоры Садыбек Бейсенбаев. Жобада қатысушылар төрт ай келемінде «Brain Rain», «Film fest», «Charity», «Dodge ball», «Theatrical performance» атты 5 бағыт бойынша сайысқа түседі. Бүгін студенттік сенаторлар командаларын таныстырып, өз өнерлерін көрсетті. Қатысушылардың өнерлері көрермендерге керемет эмоция мен шабыт сыйлады. Атап өтейік, жобада «Үздік факультет», «Үздік белсенді факультет», «Үздік студент» сынды өзге де 35 номинация бойынша үздіктер анықталады. Жобаға қатысушы жастарымызға сәттілік тілейміз!

ЕРЛЕРДІҢ ЕРЛІГІ ҰРПАҚҚА ҮЛГІ

15 ақпан – Кеңес әскерлерінің Ауғанстан жерінен шығарылған күні. 1989 жылдың 15 ақпаны – тарих қойнауына өшпестей болып жазылған күндердің бірі. Бұл күн Кеңес әскерінің Ауғанстан жерінен шығарылған күні ретінде белгілі. КСРО Қарулы Күштерінің Бас қолбасшысы Борис Громов Кеңес әскерінің соңғы бөлігін Ауғанстан жерінен алып шықты. Бұл күн тарихта Кеңес әскерінің соғыстан қайтып оралу күні ретінде белгіленді. Тоғыз жылға созылған ауыр соғыс өзімен бірге мыңдаған адамның тағдырын талқандап, талай жүрекке жара салды.

Тарих беттеріне үңілсек, 1979 жылы 25 желтоқсанда Кеңес Одағы Демократиялық Ауғанстан Республикасына әскер кіргізіп, жаңа кезеңге қадам басты. Бұл қадам әлемдік саясат сахнасында түрлі пікірталас тудырып, КСРО үшін үлкен сын болды. Кеңес әскерінің Ауғанстанға енгізілуі негізінен «халықаралық борышты өтеу» деген ұранмен жүзеге асырылғанымен, іс жүзінде бұл қанды майданға айналды.

Ауған соғысы қарапайым сарбаздар үшін оңай болмады. Бөтен елдің құмды даласында, жан-жақтан анталаған дұшпандардың ортасында өмір мен өлімнің арасында жүрген жауынгерлер туған жерлерін аңсап, сағынышпен күн кешті. Олар тек жаумен күресіп қоймай, Ауғанстан халқының тағдырына да ықпал етті.

Ресми деректер бойынша, соғыс жылдарында 15 мыңнан астам кеңес жауынгері қаза тапты, ал жүз мыңға жуық сарбаз жараланды. Олардың арасында Қазақстаннан аттанған 22 мыңға жуық жауынгер де болды. Өкінішке қарай, 924 қазақ елінің жауынгерлері туған жеріне оралмады. Олардың рухы әрдайым ел есінде сақталады.

Иә, шыны керек, Ауған соғысы көптеген жауынгерлердің тағдырын өзгерткен қасіретті кезеңдердің бірі болды. Сол сұрапыл жылдары Отан алдындағы борышын өтеп, ерлік көрсеткен азаматтардың қатарында мен де болдым. Жастық шағымда әскери міндетімді өтеу үшін Ауғанстан жеріне аттанған едім, сол жылдардағы қиындықтарды әлі күнге дейін еске аламын. Ол майданда батылдық пен төзімділіктің үлгісін көрдім, ерлікпен соғысқан қаруластарымды көрдім. Ауғанстандағы әр күніміз – өмір мен өлімнің арасындағы күрес болды. Біз Отанға аман оралу үшін ғана емес, қасымыздағы қарулас достарымызды да қорғау үшін күрестік. Әрбір атылған оқ, әрбір қаза тапқан сарбаз жүрегімізде мәңгілік із қалдырды. Соғыстың не екенін көрген адам бейбіт өмірдің бағасын жақсы түсінеді. Біз бейбітшілікті сақтап қалу үшін сол зұлмат жылдардың сабағын ұмытпауымыз керек.

Соғыс аяқталғаннан кейін қызметімді жалғастырып әртүрлі әскери лауазымдарда қызмет еттім. Қызмет барысында Ауғанстан соғысында алған өзімнің тәжірибем мен білімімді жастарға тәрбие беруде пайдаланып жүрмін. Шымкент қаласында тұрамын. Қазіргі таңда

Бүгінде жастарға рух беретін, әскери өмірдің қатаң тәртібін түсіндіріп, патриоттық сана қалыптастыруға үлес қосып жүрген ардагерлеріміз көп. Олардың ерлігі мен еңбегі – елге үлгі, ал жүріп өткен жолы – тарихымыздың бір парағы.

Елімізде 15 ақпан – Ауған соғысы ардагерлерін еске алу күні ретінде жыл сайын аталып өтеді. Бұл күн ардагерлер үшін ғана емес, бүкіл ел үшін тарихтан сабақ алатын күн. Бүгінде Қазақстан тәуелсіз, бейбітсүйгіш мемлекетке айналды. Осы тәуелсіздікті, тыныштықты сақтап қалу – әрбір азаматтың парызы. Қаншама боздақтың өмірін қиған соғыстар қайта қайталанбасын, өткеннен сабақ алып, бейбіт өмірді бағалай білейік.

Қыдырәлі РАИМБЕРДИЕВ,
М.Әуезов атындағы ОҚУ
әскери кафедрасының аға
оқытушысы,
Ауған соғысының ардагері,
запастағы подполковник

Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің әскери кафедрасында қызмет ете отырып, студенттерге әскери дайындықтың қыр-сырын үйретіп, болашақ ұрпаққа патриоттық тәрбие беруге атсалысып келемін. Солардың ішінде Аблай Кәрімбердиев, Арлен Тлеуов, Мухамедәлі Абдеш, Баутан Есенгелді есімді студенттерімді мақтан тұтамын. Олар – нағыз патриот, тәртіпті, жауапкершілігі жоғары жігітер. Әскери дайындықта үздік нәтиже көрсетіп, ерік-жігерімен көзге түсіп жүр. Осындай жастар барда, еліміздің қорғанысы мықты боларына сенімдімін.

Жақында сабақ барысында Есенгелді Баутанмен әңгіме өрбіттік. «Ауған соғысының ардагерлері студенттеріміз үшін үлкен үлгі. Студенттерге ардагерлеріміз тек әскери дайындықты ғана емес, нағыз ер азамат қандай болу керектігін үйретеді. Соғыс көрген адамның әрбір сөзі – өмірлік сабақ. Ардагерлердің айтқан әңгімелері мен кеңестері студенттерді шыңдап, рухтарын көтереді. Осындай ұстаздардан тәлім алғанымға қуанамын», – деді Е.Баутан.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: ДАМУ МЕН ІЛГЕРІЛЕУ ВЕКТОРЫ

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде «Жасанды интеллект пен ақпараттық технологиялардың инновациялық перспективалары» атты Халықаралық қысқы мектеп сәтті аяқталды.

20-31 қаңтар аралығында өткен бұл іс-шараға Қазақстан, ТМД елдері, сондай-ақ Малайзия мен Ираннан ғалымдар мен тәжірибелі мамандар қатысып, баяндамаларын оқып, тәжірибе алмасты. Онда жасанды интеллект саласындағы соңғы жетістіктерді және оның энергетикадан бастап медицинаға дейінгі әртүрлі салаларды дамытудағы рөлін талқыланды. Аталмыш шараны М. Әуезов атындағы ОҚУ-дың «Ақпараттық технологиялар және энергетика» жоғары мектебінің «Ақпараттық жүйелер және моделдеу» және «Есептеуіш техника және бағдарламалық қамтамасыз ету» кафедралары ұйымдастырды. Қысқы мектептің басты мақсаты – мамандарға өз зерттеулерінің нәтижелерін ұсынатын және қазіргі әлемде ЖИ-дің орны туралы пікір алмасатын халықаралық алаң қалыптастыру. Қысқы мектепте мына тақырыптар талқыланды. Атап айтқанда, «Білім беру саласындағы инновациялар» блогында AI құралдарын оқу процесіне енгізу, интерактивті оқыту мен жекелендірілген білім беру траекторияларын дамытуға арналған баяндамалар үлкен қызығушылық тудырды. «Математикалық моделдеу және үлкен деректер» блогында қатысушылар күрделі жүйелерді модельдеудегі зерттеу нәтижелерін таныстырып, үлкен деректерді талдаудың инно-

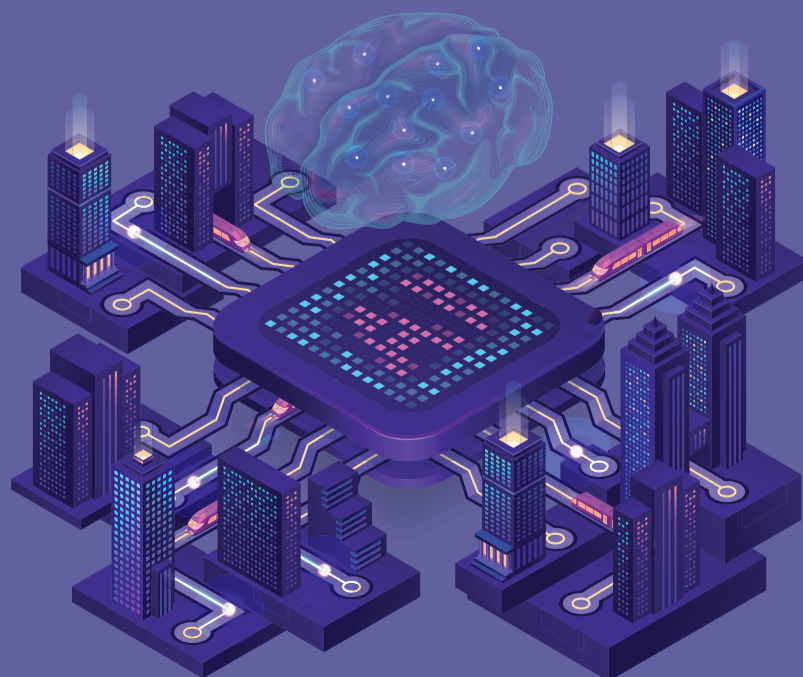
вациялық әдістері ғылым мен өндірісте жаңа шешімдер табуға қалай көмектесетінін көрсетіп өтті. «Медицина» блогында машиналық оқытуды медициналық диагностикада қолдануға арналған тұтас бір бөлім қатысушылардың қызу талқылауына ие болды. Бұл бағыт ауруларды ерте сатыда анықтап, емдеуді оңтайландыруда ЖИ технологияларының жаңа мүмкіндіктерін ашатыны айтылды. «Энергетикадағы AI» бағытында баяндамашылар энергия тарату жүйесіндегі шығындарды азайту, жүктемені болжау және энергия тиімділігін арттыру үшін нейрондық желілер мен үлкен деректердің әлеуетін ашып көрсетті. «Киберқауіпсіздік және этика» бағытында жеке баяндамалар ақпараттық жүйелерді қорғау, сондай-ақ жасанды интеллектті заңды және моральдық тұрғыдан реттеу мәселелеріне арналды. Спикерлер технология халық игілігіне қызмет етуі тиіс екендігін және қауіпсіздік пен құпиялылықты сақтау маңызды екенін атап өтті. Қысқы мектептің негізгі мақсаттарының бірі – студенттерді, магистранттар мен докторанттарды ғылыми-зерттеу жұмыстарына белсенді түрде тарту болды. Осыған орай жас зерттеушілер өз жобаларын ұсынған және тәжірибелі мамандардан кеңес алған арнайы секциялар ұйымдастырылды. Ұйымдастырушы-

лардың айтуынша, мұндай формат дарынды жастарды ертерек нақты міндеттерді шешуге жұмылдырып, өңірдегі ғылыми-білім беру базасын нығайта түседі. 31 қаңтарда қатысушылар мен жоғары мектеп деканы мектепті салтанатты түрде жапты.

М. Әуезов атындағы ОҚЗУ өкілдері барлық баяндама жасағандарды және тыңдаушыларды белсенді қатысқаны үшін алғыс айтып, халықаралық ынтымақтастықтың маңыздылығына тоқталды. Ұйымдастырушылардың пікірінше, «Жасанды интеллект пен ақпараттық технологиялардың инновациялық перспективалары» – тек іс-шараның тақырыбы ғана емес, сондай-ақ білім беру мен энергетика саласынан бастап басқа да салаларға айтарлықтай

өзгеріс енгізе алатын шынайы даму мен ілгерілеу векторы. Пікірталастар, практикалық семинарлар мен бірлескен зерттеулер туралы жасалған келісімдер болашақта Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде жасанды интеллект саласындағы инновациялардың берік іргетасына айналмақ. Жалпы алғанда, қысқы мектептегі талқылаулар ЖИ-дің болашақтың кілті екенін тағы да дәлелдеді. Цифрлық шешімдер ғаламдық міндеттерді тиімді шешуге көмектеседі әрі ғылым мен экономиканың жаңа көкжиектерін ашады.

Олжас СҮЛЕЙМЕН,
«Ақпараттық жүйелер және моделдеу» кафедрасының оқытушысы, магистр

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДА ҰЛТТЫҚ ИДЕОЛОГИЯ БАР МА?

Жалпы, бізде ұлттық идеология бар ма? Әрине, жоқ деп айта алмаймыз, бар. Бірақ иә, бірақ... Жә, алдымен, аз-кем идеология деген сөзге тоқталайық. Қазақ совет энциклопедиясының 4-томында: «идеология – таптың, әлеуметтік топтардың мүддесін білдіретін, қоғамдық сана, философиялық, моральдық, эстетикалық және діни көзқарастар мен теориялардың жиынтығы» деген анықтама берген. Бұл терминді алғаш француз философы және экономисі Де Гресси (1754-1836) қолданып, ол «идеологияның элементтері» атты төрт томдық еңбек жазған. Оның пікірінше, идеология туралы ғылым, ол барлық табиғат және қоғам туралы ғылымдардың, саясат, этика және т.б. әлеуметтік құбылыстардың негізіне жатуға тиіс.

Казақы қарапайым ұғыммен айтсақ, санаға сіңген дүниенің бәрі – идеология. Ал бүгінде санамызға не сіңбей жатыр... Жемқорлық, байлық, ұрлық-қарлық, алдау-арбау, кісі ақысын жеу... Осы жағымсыз әдет кейінге жастардың санасына сіңіп кетпесе екен деп алаңдайсыз.

Шын мәнінде, идеологиясыз мемлекет болмайды. Ал мемлекетсіз идеология болмайды. Негізінен, халықты бағыттап, жетелеп отыратын мемлекеттік идеологияның орны бөлек.

Ол мақсатты-жоспарлы түрде іске асады. Өйткені оның барлығы бір тәртіпке бағынады. Тәртіп бар жерде жүйелі жұмыс жүреді. Ал ұлттық идеологияның тізгіні қашаннан ұлт зиялыларының қолында болған. Бізде халыққа сыйлы, беделді, сөзі өтімді зиялы азаматтар жетерлік.

Осы рухты сөздерімен қаншама оқырманның санасын оятып, ұлттық идеологияның дәнін себуге тырысып келеміз. Бүгінгі қазақстандық қоғамда ұлттық идеология бар ма? Егер бар болса ол қандай деңгейде жүзеге асырылуда деген сауал көптің көкейінде жүргені анық. Жалпы ұлттық идеология жайлы сөз қозғалғанда ең алдымен ойға оралатыны кеңестік кезеңде іске асырылған қарымы кең социалистік идеология. Ал қазіргі қоғамға тірек болар нақты ұлттық идеология жайлы сөз қозғалғанда көпшілік авторлар оның бар екендігіне күмән келтіріп жатады. Жалпы, ұлттық идеология жайлы жазылған әртүрлі еңбектермен таныса отырып менің түйгенім, ұлттық идеологиясыз қоғамның алға дамуының тек жартыкештік күйде болатыны. Сондай ақ, қоғам қаншалықты экономикалық және әлеуметтік жағынан жетістіктерге қол жеткізгенімен мемлекет құраушы ұлттың ұлт ретіндегі мүдделерінің сыртта қалатындығы. Ұлттық идеологияны біз көбінше ұлттың бірлігі мен рухани тұтастығы және ұлт мүддесінің қоғамдық өмірдің барлық саласында басымдығы турасындағы қағидаларға негізделген көзқарастар мен ойлардың жиынтығы ретінде қарастырамыз.

Бүгінгі қазақстандық қоғамда ұлттық идеология бар ма? Егер бар болса ол қандай деңгейде жүзеге асырылуда деген сауал көптің көкейінде жүргені анық. Қазіргі қоғамға тірек болар нақты ұлттық идеология жайлы сөз қозғалғанда көпшілік авторлар оның бар екендігіне күмән келтіріп жатады. Жалпы, ұлттық идеология жайлы жазылған әртүрлі еңбектермен таныса отырып менің түйгенім, ұлттық идеологиясыз қоғамның алға дамуының тек жартыкештік күйде болатыны. Сондай ақ, қоғам қаншалықты

экономикалық және әлеуметтік жағынан жетістіктерге қол жеткізгенімен мемлекет құраушы ұлттың ұлт ретіндегі мүдделерінің сыртта қалатындығы. Ұлттық идеологияны біз көбінше ұлттың бірлігі мен рухани тұтастығы және ұлт мүддесінің қоғамдық өмірдің барлық саласында басымдығы турасындағы қағидаларға негізделген көзқарастар мен ойлардың жиынтығы ретінде қарастырамыз. Сонымен қатар, ұлттық идеологияның қалыптасуының басты кілті ұлттың өзін-өзі тану арқылы ұлттық санасының деңгейінің көтерілуі екендігін де жиі ескертеміз. Мұндағы басты мәселе жеке тұлғаның өзін саналы түрде өзі өмір сүретін қоғам қабылдаған жалпыға ортақ құндылықтар мен идеяларға бағындыруы болып табылады. Ұлттық идеологияның басты мақсаты ұлттың ұлт ретінде сақталуын, нақты мақсаттарға ұлт ретінде қол жеткізуін қамтамасыз етіп, ұлтты ішкі және сыртқы қатерден қорғап, оның дамып, гүлденуіне ықпал ету болып табылады.

Ұлттық идеологияның негізгі ерекшелігі оның жеке адамды үлкен мақсат жолына бағыттап, осы жолда өзін, өз өмірі мен мүмкіндіктерін сарп етуге үндеуінде. Яғни жалпы қоғам үшін айқындалған құндылықтардың жеке адам санасына сіңіріліп, оның сол мақсаттарды өмірінің мәніне айналдыруына ықпал жасау мүмкіндігі оның қарымын көрсете алады. Жеке адамның өз өмірінің мәні жайында ойланып, өмірдегі негізгі мақсат-мүдделерін айқындауға ұмтылатындығы оның әу бастан құдай берген артықшылығы деп қарастыратын болсақ, сол бағытта оған нұсқау беруші ретінде мемлекетті немесе сол ұлтқа жанашыр саяси ұйымды немесе жеке тұлғаны атап көрсетуге болады. Идея ұсынушы көпшілік мүддесі жолында жеке мүддені бағындыра отырып, жеке адамның сол көпшілік ұстанған бағытта өз мақсат-мүддесін ұштастыруына ықпал етеді.

Ұлттық идеологияның басты ерекшелігі оның жалпылық сипатында, яғни ол жасына, жынысына, әлеуметтік жағдайына қарамастан адамдарды бір идея жолында жұмыла қызмет етуге шақырады. Ортақ идеяға бет бұрғызу арқылы жеке тұлғаны дербес мүдделерінен бас тартуға жетелеуді оның құқықтарын шектеу деп ұғуға болмайды, себебі, адам өз еркімен кей мүмкіндіктерінен бас тартуы мүмкін, осы тұрғыдан алғанда ол саналы түрде таңдау жасайды. Сонымен қатар, ұлттық идеология

адамдарды әлеуметтік алшақтаудан сақтаудың бірден-бір құралы, демек, нақты идея жолында адамдар бірігуге ұмтылады, соның әсерінен, бір-бірімен әлеуметтік жағдайына қарамастан жақындаса түседі. Бұл өз кезегінде әлеуметтік жауапкершіліктің артуынан өз көрінісін тауып жатады. Кей кездері ұлттық идеологияны қалыптастыруда бір ұлттың артықшылықтарын насихаттаушылыққа бой алдыру кері нәтижелерге де алып келуі мүмкін. Бұл өз кезегінде бір ұлт өкілдерінің басын біріктіргенімен олардың өзге ұлт өкілдерімен ара қатынасына сызат түсіріп, тіпті, әсіре ұлтшылдыққа ұрындыруы да мүмкін. Сондықтан, көпұлтты мемлекеттің ұлттық идеологиясы мемлекет негізін қалаушы ұлт мүддесіне негізделгенімен сол ұлттың артықшылықтарын насихаттауға бағытталмауы тиіс. Яғни, азаматтардың теңдігі қағидасына сүйеніп мемлекет негізін құраушы ұлт мүддесіне өзге ұлт диаспораларының мүддесін ұштастыра отырып, ұлттардың өзара кірігуіне қызмет етуі тиіс. Бұл өз кезегінде мемлекеттің әртүрлі ұлт өкілдерін мемлекеттік тілді меңгеруге үндеп, олардың өз болашағын автохтонды ұлтпен байланыстыруына жағдай жасауынан көрініс табары сөзсіз. Сонымен қатар, ұлттық идеологияның басты мақсатының бірі ортақ діл қалыптастыру екендігін негізге ала отырып, автохтонды ұлттың ұлттық ерекшеліктері негізінде жалпы халыққа ортақ мәдени, рухани, білім салаларында айқын саясат жүргізу де халықтың біртұтастығына оң ықпал ете алады. Белгілі бір деңгейде ортақ діл қалыптастыра алған жағдайда мемлекеттің құқық жүйесін де автохтонды ұлттың ұлттық ерекшеліктеріне сай өзгерістерге ұшыратып, азаматтардың құқықтық санасының да ұлттық өзгешеліктермен қамтылуы бағытында жұмыстар атқаруға болады.

Адамның тұлға ретінде қалыптасуында орта мектептің алатын орнының зор екендігін басшылыққа ұстап, ел азаматтарының арасында мемлекеттік тілді меңгеруге деген құлшынысты арттыра отырып, елдегі қазақ тілді орта мектептерде өзге ұлт өкілдерінің көптеп білім алуына жағдай тудыру да ортақ діл қалыптастыруда өзінің оң нәтижесін берері анық. Жалпы елдегі қазақтардың да, өзге ұлт өкілдерінің де мемлекеттік тілді меңгеруге ынтасын арттырудың басты тетігі мемлекеттік қызметке тек мемлекеттік тілде еркін сөйлейтін адамдарды қабылдау екендігі көптен бері айтылып жүр. Ал, күнделікті өмірде әртүрлі деңгейдегі шенеуніктердің мемлекеттік тілді білмесе де нақты лауазымдарды иеленіп жатуы мемлекет тарапынан заңды бұзушылық болып табылатынын қарапайым адамдар түсінеді және соған қарай мемлекеттік тілді үйренудің ешқандай мүмкіндік тудырмайтындығына көзі жеткендіктен оны үйренуден саналы түрде бас тартып, өз балаларын өзге тілдегі мектептерге беруде. Бұл мысалдан да біз мемлекет тарапынан ұсынылған идея болсын, қабылданған заң болсын, егер ол мемлекеттің тарапынан орындалмаса қоғам үшін жай айтылған сөз ретінде қабылданатынын көре аламыз.

Ақпараттық кеңістікке мемлекеттің қатаң бақылау жасау арқылы өзге елдердің халық санасына өз идеологиясын сіңіруіне тосқауыл қоя білу де мемлекеттің басты міндетінің бірінен саналады. Халыққа көзбояушылық үшін жалған жетістіктер мен толағай табыстар туралы ақпарат таратуды ұзақ уақыт бойы жалғастыру қарапайым азаматтардың билікке сенімін бәсеңдетіп, олардың бойында нигилистік көзқарастардың жандануына әсер етеді. Ақпараттық салада ұлттық идеологияны насихаттауда ең алдымен шыншылдық қажет, әрине, қарапайым адамды сендіру үшін кей кездері жағымды жалған ақпараттың да қажеті боларын жоққа шығаруға болмайды. Десе де, мемлекет жүзеге асырып жатқан шаралардың шынайы сипатын көрсету, сол арқылы қоғамда пікір қалыптастыра білу ұлттық идеология қалыптастыруда оң ықпа-

лын тигізе алары сөзсіз. Бұқаралық ақпарат құралдарының халық санасына әсерінің зор екендігін ескеріп, ұлттық идеологияны қалыптастырумен байланысты ақпараттарды қоғамның қабылдау ерекшеліктерін ескере отырып тарату да жақсы нәтижеге әкеле алады. Бұл бағытта тек саяси үгіт-насихат емес, эфирден көрсетілетін материалдың барлығының дерлік ұлттық идеологияға сай болуы басты назарда болғаны абзал.

Әрине, халқының басым бөлігі бір ұлтты құрайтын мемлекеттерде ұлттық идеологияны қалыптастыру негізгі ұлт басым көпшілік болып та-

былмайтын мемлекеттерге қарағанда анағұрлым жеңілрек деп пайымдауға болады. Себебі, ондай қоғамда ұлттың басын біріктіру ісіне тек саяси идея ғана емес дін, діл, тіл сияқты негізгі компоненттер басты роль атқарады, ал саяси идеяны ұсынушы халықтың бұрыннан келе жатқан құндылықтары мен басты ұстанымдарын бір арнаға бағыттап, қоғамды жұмылдыра түсетін жол іздестіреді. Ал, дәл біздің еліміздегі жағдайда ұлттық идеология қалыптастыруда тек идея ұсыну ғана емес сол идеяны қоғамда орнықтыру үшін нақты іс-қимыл да қажет етіледі. Яғни, жалпы халықтың басын біріктіретін идея ұсына отырып, сол идеяның халық санасына сіңірілуі үшін мемлекет тарапынан болсын, нақты саяси ұйымдар тарапынан болсын іс-әрекеттер жасалынуы тиіс. Мысалы, мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру үшін халыққа арналған жалаң лозунг емес, мемлекеттік жоғарғы лауазымды тұлғалар тарапынан мемлекеттік тілдің тәжірибеде кең қолданыста болуы немесе тілдік ортаны қалыптастыру үшін қазақ тілді адамдардың санын арттыруда шет елден қазақ халқының өкілдерін тілдік орта қалыптастыруды қажет ететін өңірлерге көптеп қоныстандыру, болмаса, халықтың билікке деген сенімін арттыруда нақты бір салада реформа жасап оны соңына жеткізе алмаған саяси мемлекеттік қызметкерді сол үшін жауапқа тартып, болашақта саяси қызметкер лауазымына жібермеу, сыбайлас жемқорлықпен күресте көрсеткішке негізделген саясаттан бас тартып, себепті байланысқа негізделген нақты әрекеттерге бару және т.б. Жалпы алғанда, ұлттық идеология мемлекеттегі билік тарапынан қоғамға кіріктірілуі тиіс, жалаң идея немесе айтылған ой қоғамдағы әрбір тұлғаға жетпей-

ді, тіпті, жан-жақты насихатталып, адамдарға таныстырылғанымен оның іске асырылуына адамдардың мүдделі болуын қамтамасыз ете алмайды. Сол себепті, мемлекеттік билік қоғамды өзіне жақын ұстап, онымен біріге әрекет етуге ұмтылуы тиіс, сонымен қатар, ел болашағы үшін маңызды шешімдерді қабылдауда қоғамдық пікірді басты назарда ұстауы қажет. Олай болмаған жағдайда, мемлекет тарапына ұсынылған ойлар мен идеялар тек сөз жүзінде қалып, қоғам тарапынан ешқандай қолдауға ие бола алмайды, тіпті, қоғам биліктен алшақтап, онда әртүрлі билікке қарсы көзқарастардың өрістеуіне алып келуі мүмкін. Кез-келген мемлекеттің негізін ұлттық идеология құрауы тиіс, яғни, ең алдымен саясат содан кейін ғана өзге басымдықтар орнықтырылуы қажет. Олай дейтін себебіміз, қоғамды құраушы жеке тұлғалардың мемлекеттің болашағы үшін жауапты болып, өз әрекетін ел мүддесі шегінде жүзеге асыруға бейім болуы мемлекет болашағы үшін аса маңызды. Яғни, кез-келген адам ұлттық идеологиямен қаруланып, сол бағытта өзін қалыптастырса, ол кез-келген салада ұлттық мүддені басқадан жоғары қоя біледі, сәйкесінше, оның қызметінің нәтижесі ұлтқа, мемлекетке пайда әкелуімен өлшенеді. Ұлттық идеологиямен қаруланған адамда дербес мүддеге қызмет ету, өз мүддесі үшін өзгенің барлығын құрбан ету болмайды, керісінше, ұлттық мүдде жолында өзінің дербес мүддесін құрбан ете алу қабылеті басымдыққа ие болады.

Ұлттық идеология мемлекеттің баянды болашағының кепілі болып табылады, сондықтан, мемлекет ұлттық идеологиясыз даму бағытынан бас тартып, жедел түрде осы мәселені қолға алуы тиіс. Себебі, ұлттық идеология мемлекеттегі әрбір жеке адамның өзін сол мемлекеттің ажырамас бөлшегі ретінде сезініп, өз өмірі мен болашағын сол мемлекетке бағыштауын қамтамасыз ете алатын айрықша күш. Сонымен, біздің еліміздегі ұлттық идеология қандай болуы тиіс деген сұраққа жауап іздеп көрелік, ол қандай болуы тиіс? Ұлттық идеологияның қоғамдық санаға орнығуының басты кепілі мемлекеттегі биліктің кәсібилілігі мен құқыққа бағынушылығы, мемлекеттің өз қызметтерін жүзеге асыруының қоғам үшін жағымды сипаты, билік пен қоғамның тығыз байланысты, өзара жауапкершілікте болуы.

Жоғары тоқталып өткеніміздей, ұлттық идеология тек бір ғана қатып қалған формуладан тұрмайды, ол ұлт болашағына қатысты көптеген ойлар мен идеялардың, көзқарастардың жиынтығы. Сондықтан, біз ұлттық идеология туралы сөз қозғағанда көптеген ойлар мен көзқарастардың өзегіне айналатын негізгі идеяны айрықша бөліп қарастыруымыз қажет. Бұл тұрғыдан алғанда, негізгі идея әр адамның және жалпы қоғамның алдында нақты айшықталған арман мен мұрат болуы керек, соған қарай қоғам біріге алға ұмтылады. Мұнда басты орынға экономикалық құндылықтар басты орынды иеленбеуі қажет, негізгі мақсат адамның рухани құндылықтары ретінде танылуы тиіс. Бүгінгі күні ол арман қазақ халқының мүддесі мен ұлттық ерекшеліктерін негізге алған, біртұтас қазақстан халқы болып басы біріккен, қоғаммен өзара жауапкершілікте болатын кәсіби мемлекетте өмір сүретін жеке адамның өз мүмкіндігіне сай жетістікке қол жеткізе алуын қамтамасыз ете алатын азаматтық қоғам құру идеясы болуы тиіс. Мұндағы басты акцент даралыққа емес қоғамдық мүддеге сай өмір сүруге жасалынуы қажет.

Н.ДОСЫБАЙ,

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті колледжі, Қазақстан тарихы пәні оқытушысы, саясаттанушы, магистр.

ҚҰҚЫҚТЫҚ ИММУНИТЕТ ҚАЛЫПТАСУ ҚАЖЕТ

Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау ең бірінші Қазақстан Республикасының Президентінен бастау алады. Президент – Ата заңымызда көрсетілгендей, «адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі» делінген. Президент бастамасымен оның жарлықтары арқылы еліміздегі адам және азамат құқықтарын қорғау жүзеге асады. Сонымен қатар, Парламент те адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру мен қорғауға кепілдік беретін маңызды мемлекеттік институт болса, сот, ішкі істер, ұлттық қауіпсіздік органдары адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға ықпал ететін органдар болып саналады.

Мемлекеттің ең қымбат қазынасы – ол адам. Адамның ең негізгі құқығы – ол оның өмір сүру құқығы. Адамның жеке өміріне, жеке басының бостандығына, қадір-қасиетіне, ар-намысына ешкімнің қол сұғуға құқығы жоқ. Ол заңмен қорғалады. Мемлекеттік органдарға, арнайы құқықтар мен бостандықтарды қорғайтын органдарға, арнайы институттарға тіпті, қажет жағдайда ҚР Президентіне жүгінуге құқылымыз. Заңмен көзделген жағдайлардан басқа, ешбір мемлекеттік орган, ешбір лауазымды тұлға адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын шектей алмайды. Адамның ең маңызды әрі ең басты табиғи құқығы – ол оның өмірі. Адамның өміріне қауіп төндірген, төндіретін әрекеттер заңмен қудаланады. Адамды азаптауға, кемсітуге, зорлық-зомбылық көрсетуге, сөзбен не іспен қорлауға, қатігездік көрсетуге, күш көрсетуге жол берілмейді. Бұл – тек ұлттық заңнаманың ғана берік қағидалары емес, бұл – халықаралық құжаттардың да мызғымас әрі елеулі, ойып орын аларлық адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың іргетасы. Адамның ар-намыс бостандығы – бұл адам бостандығының ішіндегі ең негізгілерінің бірі. Қазақстан Республикасы зайырлы мемлекет болып саналғандықтан, әр адам өз қалауынша қай дінге сенетіндігін, қандай діни көзқарастар ұстанып, қандай ғұрыптар сақтайтындығын өзі шешеді. Дегенмен, бұл конституциялық құрылыс пен қоғамдық

тәртіпке залал келтірмеуі тиіс. Діни көзқарастары үшін халық арасында алауыздық, жауыздық тудырған іс-әрекеттер жазаланады. Кез-келген діннің өкілдері Конституциямен тең болып табылады, дінге сенушілер не сенбеушілер деп алаңбайды. Мемлекет органдары мен лауазымды тұлғалар діни бірлестіктердің қызметіне араласа алмайды.

Ата заңымызда бекітілген саяси құқықтар мен бостандықтарды атайтын болсақ, оларға аудандық, қалалық, облыстық мәслихаттарда республика Парламентіне дейінгі деңгейде өкілетті органдарды сайлау құқығы, республика азаматының саяси құқығына бейбіт жиыныстар, демонстрациялар, митингілер, шерулер жүргізу, тосқауылдарға тұру құқығы, қоғамдық бірлестіктер (діни бірлестікті қоспағанда) құру құқығы, мемлекеттің қызметке кіру құқығы, мемлекеттік органдармен еркін қарым-қатынас жасау құқығы және т.б. жатады. Адам құқығы жеке тұлғаларды тиімді қорғау үшін құқықтық тұрғыдан институттандыруды қажет етеді.

Сол себепті, адам құқықтарын қорғаудың тиімділігі ұлттық және халықаралық деңгейде үлкен алаңдаушылық тудырады.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 13-бабында көзделгендей: «Әркімнің өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға

қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға құқылы». Адам құқықтарын қорғау бойынша Ұлттық институттардың үш түрі бар – адам құқықтары бойынша комиссиялар, арнайы институттар және омбудсмен.

Жалпы, мемлекеттік органдардың өкілеттіктері кеңейген сайын, азаматтарды мемлекеттің өктемдігінен қорғайтын механизмдердің күшейе түсуі керектігі заңдылық. Қазақстанда адам құқықтары жөніндегі Уәкілдің қызмет етуі адам оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары қымбат қазына деп танылатын демократиялық, құқықтық мемлекетті құру жолындағы еліміздің әлімдік стандартқа лайық болуға ұмтылғандығының дәлелді көрінісі.

Қазақстан Республикасында адам құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі ретінде Қазақстан Республикасының Президенті танылады. Ол адам құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын, мүдделері мен міндеттерінің атқарылуын қамтамасыз ететін ең маңызды институт болып табылады. Ол заң жобаларына бастамашылық қызметінен, Президенттің тиісті Жарлығымен бекітілген мемлекеттік қызмет қағидаларынан, Президенттің адам мен азаматтың саяси, экономикалық, мәдени, әлеуметтік, азаматтық және жеке құқықтары мен бостандықтарын іске асыруды көздейтін жеке құқықтық актілерінен көрініс табады.

Үкімет арқылы Президент бастамашы болған заңдарға мысал ретінде «ҚР азаматтарының денсаулығын қорғау туралы Заң», «ҚР шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы Заң» және т.б. жатқызуға болады. Мемлекеттік органдардың адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауда ұстанатын басты қағидаларына адам құқықтары мен бостандықтарының және олардың заңды мүдделерінің басымдығы қағидасы, мемлекеттік қызметке орналасудағы теңдік қағидасы, және қоғамдық пікірді ескеру қағидасы жатады. ҚР Президенті Қазақстан Республикасының азаматтығын белгілейді, саяси баспана беру, аса ауыр қылмыспен сотталған адамдарға кешірім жасау мәселелерін қарастырып, шешеді.

Ал құқық қорғау органдары, ішкі істер, ұлттық қауіпсіздік органдары, соты адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мен ұйымдастыруға елеулі әрі оңынан ықпал етуші органдар болып табылады.

Адам құқықтарын қорғауда Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі Комиссияның рөлі орасан зор. Бұл ҚР Президенті жарлығымен 1997 жылы 22 сәуірде құрылған консультативті-кеңесші орган болып табылады. Комиссияның негізгі міндеттеріне ҚР Президентінің адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кепілі ретін-

дегі өзінің конституциялық мәртебесін жүзеге асыруы үшін жағдай жасау; адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғау тетігін жетілдіруге жәрдемдесу; орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғау саласындағы мемлекеттік саясаты іске асыру бойынша қызметіне жәрдемдесу; адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғау саласындағы мемлекеттік саясат тұжырымдамалары мен бағдарламаларын дайындауға қатысу; адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға жәрдемдесу жатады.

Комиссияның өкілеттіктеріне тоқталсақ, біріншіден, мемлекет басшысына және тікелей комиссияға жолданған ҚР азаматтарының, шетелдік азаматтардың, азаматтығы жоқ адамдардың, сондай-ақ ұйымдардың адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының бұзылу фактілері туралы өтініштерін қарастырады. Екіншіден, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғайтын ҚР заңнамасына талдау жасайды, заң жобаларын әзірлеуге қатысады. Үшіншіден, адам құқықтары саласындағы халықаралық шарттар бойынша талдау материалдарын, сараптау-ұсынымдық қорытындылар әзірлеп, адам құқықтары жөніндегі халықаралық ұйымдардың, басқа да үкіметтік емес құқық қорғау ұйымдарының жұмысына қатысады. Комиссия адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында құқық қорғау органдарымен, Адам құқықтары жөніндегі Үкілмен өзара әрекет етеді. Келесі, Қазақстан Республикасында адам мен азаматтың құқықтарын қорғаудағы маңызды институттардың бірі - Адам құқықтары жөніндегі Үкіл жайлы, оның тарихы, қызметі және міндеті туралы ой өрбітейік.

1948 жылғы Адам құқығының жалпы Декларацияның 8-бабының тармағында адам Конституция немесе заңмен берілетін оның негізгі құқықтары бұзылған жағдайда мемлекеттің құзыретті органдарының құқығында нәтижелі қалпына келтіру құқығы бар делінген болатын. Сондықтан ел тәуелсіздігі жылдарында Адам құқықтары жөніндегі үкіл институтын құру сапалы құқықтық базаны іске асыруға әсерін тигізді. Тәуелсіздік жылдарындағы шынайы реформалық өзгерістер бізді тоталитарлық жүйенің бөлігінен қазіргі заманғы серпінді дамып келе жатқан елге айналдырды. Омбудсмен (Адам құқықтары жөніндегі үкіл) институтын құру мықты құқықтық базаны іске асырумен қатар, бұл институт йҚазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес мемлекет-

тік тетіктің маңызды және ажырамас бөлігі ретінде бекіді. Азаматтар мен заңды тұлғалардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру жөніндегі хаттарын қарап шешу Үкілдің негізгі қызметі болып табылады.

2002 жылы қыркүйектің 19-ында Қазақстанда адам құқықтары жөніндегі Үкіл институтын құру жайында Президенттің арнайы жарлығы шықты. ҚР-да Омбудсмен институтының құрылуы - осы жолда үздіксіз атқарылған қыруар жұмыстың нәтижесі әрі жемісі. Көптеген жылдар бойы мамандар осы құрылымның адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы маңызын анықтап, оны қалыптастырудағы әлемдік тәжірибені жинақтауға бар күш-жігерін салған. Әсіресе, БҰҰ-ның Даму бағдарламасы, БҰҰ адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы Комиссарының басқармасы, Еуропадағы Қауіпсіздік және Ынтымақтастық жөніндегі ұйым сияқты халықаралық органдарды ерекше атаған жөн.

Омбудсмен институты адам құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік лауазымды тұлғалардың қол сұғуынан қорғауды, заңнаманың қалыптасуын қамтамасыз етуді және оларды жүзеге асыруды көздейді. Омбудсменнің қызметі БҰҰ-ның бірқатар конвенцияларын ратификациялаған ҚР халықаралық міндеттемелеріне және әлемдік тәжірибесіне сай болады. Омбудсмен қызметінің негізгі принциптері: жариялылық, әділдік және бейтараптық. Омбудсменнің ҚР азаматтарының ғана емес, сондай-ақ ҚР-да тұрып жатқан шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың да құқықтарын қорғауда көптеген өкілеттіктерге ие. Өзінің қызметі аясында кез-келген адамның құқықтарын мемлекеттің лауазымды тұлғалары бұзған жағдайда, тергеуді бастауға, оның жан-жақты жүргізілуін қамтамасыз етуге, адам мен азаматтың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру үшін мемлекеттің лауазымды тұлғаларына кеңестер беруге құқылы. Сонымен қатар, ол адам құқықтарын қорғау бойынша мамандарды, сарапшыларды және халықаралық ұйымдарды тарту арқылы ынталандыру жүйесін дамытуға құқылы.

Көңіл бөлетін мәселе, қазақстандық омбудсменнің қызметі тек азаматтардан шағым қабылдаумен

шектелмейді. Ол өз құзырындағы мәселелер бойынша азаматтардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіруге байланысты шараларды іске асырады. Омбудсмен тиісті мемлекеттік органдарға істі тексерудің нәтижелеріне негізделген фактілерді және ұсыныстарды енгізуге, қажет болған жағдайда Парламентке және Үкіметке елдегі адам құқықтарының сақталуы жағдайын мәлімдеуге құқылы. Бұл қызмет адам құқығын сақтаудағы жариялылықты және мәселелермен қалың бұқараның таныс болуын қамтамасыз етеді.

Қазақстандық омбудсменнің мәртебесі және өкілеттіктері төрелік етуші соттардың қызметіне, құқық қорғау органдарының процессуалдық және жедел іздестіру жұмыстарына кедергі жасалмайтындай етіп құрылған. Сонымен қатар сот және құқық қорғау органдары секілді омбудсмен, негізінен, жалпы құқықты емес, адамның жеке құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін қалыптасқан. Осы

орайда өзге институттарға қарағанда омбудсменнің азамат пен мемлекет арасындағы даулы мәселелерді шешуге барынша бейімделгенін байқауға болады. Ол өзінің болмысы бойынша өзге құқық қорғау органдарын алмастыра алмайды, керісінше қолда бар құқық қорғау ұйымдарының жүйесін толықтыра түседі.

Азаматтардың діни сенім бостандығы - бұл демократияшыл қоғамның іс-әрекет етуінің қажетті өмірлік шарты, адамның құқықтары мен бостандықтары жүйесінің негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Діни сенім бостандығы мәселесі көпконфессиялық мемлекет саналатын Қазақстан үшін әрдайым маңызды болып қала бермек.

Діни сенім бостандығы феноменінің маңыздылығы халықаралық тәжірибеде де танылған. 1948 жылы БҰҰ қабылдаған Жалпыға бірдей адам құқығы жөніндегі декларацияның 18-бабында: «Әркімнің ойлау, ар-ождан және дін бостандығына құқығы бар», - деп көрсетілген. Жалпыға бірдей адам құқығы жөніндегі декларацияның 29-бабында заңда тек қана басқалардың құқықтары мен бостандықтарын тиісінше тануды және құрметтеуді қамтамасыз ету және демократияшыл қоғамдағы

адамгершілік, қоғамдық тәртіп пен жалпы әл-ауқат талаптарын қанағаттандыру мақсатында белгіленген адам құқықтары мен бостандықтарын шектеулерге ғана жол беріледі. Заң және ереже болған жерде байқаусызда немесе қасахана қарсы түрде әрекет ететін азаматтардың болатындығы мәлім. «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңының кейбір баптары мен тармақтарын бұзғандығы үшін, ҚР ӘҚБТК-нің 453 және 490 бабтарына сәйкес, Түркістан облысы дін істері басқармасы «Дін мәселелерін зерттеу орталығы» КММ мен Түркістан облысы Полиция Департаменті Экстремизмге қарсы іс-қимыл басқармасы бірлесе жұмыс атқарып, 2022 жылдың қорытындысы бойынша 25 азаматқа қатысты іс сотқа өткізіліп, соттың шешімімен айыппұл төлеген болатын. Сондықтанда облыс тұрғындарына дін саласына байланысты өзіне түсініксіз болған мәселелер болған жағдайда, арнайы мамандарға жүгінуге кеңес береміз. Елімізде дін саласына байланысты заңдар да аз емес. Ол заңдардың ең негізгі мақсаты - азаматтарымыздың құқықтары және ұлттық қауіпсіздік. Дін саласына қатысты барлық заңнамалар зайырлы қағидаттарға сүйене отырып шығарылған. «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» заңы және «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» заңы мемлекетіміздің біртұтастығы және сыртқы-ішкі факторлардан келетін қандай да бір қауіптердің алдын алу мақсатында шығарылған болатын. Дәл осы заңдарға сүйене отырып діни терроризм, экстремизм және радикализм деген діннің атын жамылған саяси терминдерге қарсы тұра аламыз.

Қорытындылай келе, еліміздің азаматтарында құқықтық иммунитет қалыптасу қажет. Мемлекетіміз қоғамға қауіп бар, ел арасында ұлттаралық және конфессияаралық келісімге нұқсан келтіретін, қандай да бір зорлық-зомбылықты үндейтін діни ұйымдарға қарсы. Керісінше, ел бірлігінің нығаюына, халықтар арасындағы достықты өркендеуді мақсат тұтатын діни бірлестіктерге, заң аясында жұмыс жасаса қарсылық білдірмейді. Еліміздің тарихи дамуында ерекше орны бар діни бірлестіктерге мүмкіндігінше қолдау көрсетеді. Өскелең жас ұрпақтың ғылымның қай саласы болса да, бәсекеге қабілетті етіп тәрбиелеуіміз қажет. Соның ішінде құқықтық сауаттылықты арттыруға аса мән беріп, тиісті шаруалар атқарылуы керек. Әрине, бұл мәселелер бір немесе екі күннің ішінде бола салатын дүние емес.

С.А.БЕКОВА, Құқықтану пәнінің оқытушысы
С.Т.ПЕРДЕБАЙ, ББн-22-2к тобының 3 курс студенті

Машина жасау кешенінің құрылымы өте күрделі. Оның құрамына үш топқа біріктірілген 30-ға жуық салалар кіреді, атап айтқанда, машина жасау (машиналар мен құрал-жабдықтар шығару); металл өңдеу (металл конструкцияларын даярлау, машиналармен құрал-жабдықтарды жөндеу); «кіші металлургия» (машина жасау зауыттарында металл балқыту).

Елімізде машина жасау саласының болашағы қандай?

оған техника, шикізат (мысалы, металл сынығы) жеткізеді. Машина жасау үшін көп мөлшерде химиялық тауарлар (пластмасса, синтетикалық талшық пен каучук, бояу) жұмсалады. Оларды өндіру, керісінше, машина жасау өнеркәсібінсіз мүмкін емес. Машина жасау кешені мен агроөнеркәсіптік және көлік кешендерінің арасында қандай байланыстар бар?

Экономиканың өзге бағыттары белгілі бір деңгейде дәл осы салаға тәуелді. Машина жасау – агроөнеркәсіп, энергетика, металлургия, көлік секілді іргелі секторлардың жұмысын жандандырып отыр. Бұл сала Қазақстан үшін индустрияландырудың негізгі діңгегіне айналды.

Қазақстан машина жасаушылар одағының мәліметінше, бүгінде еліміздің өңдеу өнеркәсібіндегі бұл саланың үлесі 14 пайызды, ал жалпы өнеркәсіптегі үлесі 7 пайызды құрап отыр. «QazIndustry қазақстандық индустрия және экспорт орталығы» АҚ салалық даму дирекциясының басшысы Әсет Адахаевтың сөзінше, машина жасау өнеркәсіп салалары арасында қосылған құны жоғары өнім ұсынуда жетекші орынға ие. Сондықтан машина жасау саласы да, экономиканы сапалы әртарапандырудағы ең бір әлеуетті бағыты. Мұнда құрылған бір жұмыс орны

автоматты түрде тікелей байланысы бар өзге салаларда бес-алты жұмыс орнының пайда болуына жол ашты.

«Қазақстанның машина жасау саласы қосылған құнмен жаһандық өндірістік тізбектерді құруда үлкен әлеуетке ие. Мұндай әлеует 90-жылдары болған жоқ. Енді, міне, қазір бірқатар отандық кәсіпорын әлемдік машина жасаудағы ірі брендтермен бірлесіп жұмыс істейді», – дейді Ә.Адахаев. Былтырғы дерекке сүйенсек, машина жасау саласында 3 007 кәсіпорын тіркелген. Оның 63-і – ірі, 102-сі – орта және 2 842-сі – шағын кәсіпорындар. Еліміздегі машина жасауды дамытудың 2024-2028 жылдарға арналған кешенді жоспарын жүзеге асырудың негізгі бағыттары талқыланды. Кешенді жоспар 7 бағыт бойынша 79 іс-шарадан тұрады. Жоспардың орындалуы 2028 жылға қарай ЖҚҚ-ның (жалпы қосылған құн) 4,5 есе, НКІ-дің (нақты көлем индексі) 2,2 есе, экспорт көлемінің 3 есе, инвестиция көлемінің 1,5 есеге өсімін қамтамасыз етеді. Машина жасау 37 тармақты қамтитын және экономиканың барлық дерлік салаларын жабдықтармен қамтамасыз ететін ең жоғары технологиялы сала екенін айта кеткен жөн. Саладағы бір жұмыс орны шектес салаларда 8-10 жұмыс орнын пайда болуына алып келеді.

Машина жасау кешені – шаруашылықтың әр түрлі салаларына құрал-жабдық, елдің қорғаныс жағдайы үшін қару-жарақ, халыққа қажетті тауарлар (мысалы, автокөліктер теледидарлар, кір жуатын машиналар) шығарумен

айқындалады. Еңбек өнімділігі мен барлық экономиканың ғылыми-техникалық жағынан алға басуы, елдің қауіпсіздігі оның даму деңгейімен тығыз байланысты. Машина жасау кешені басқа да салааралық кешендермен тығыз өндірістік байланыста болады. Ол жылу электр кешені (ЖЭК) өнімдерінсіз жұмыс істеуі мүмкін емес, сондай-ақ ЖЭК машина жасаудан энергетикалық, тау-кен өндірісі машиналарын және басқа да құрал-жабдықтар, әр түрлі машиналар алады. Машина жасау кешені металлургия балқытқан металды пайдаланып,

2022 жылдың қорытындысы бойынша еліміздің машина жасау саласындағы өндірістің физикалық көлемі 11%-ға өссе, 2023 жылдың 10 айында 27%-ға өсім көрсетті. 2023 жылдың қаңтар-қазан айлары аралығында 3,3 трлн теңгеге өнім өндірілді.

Еске салайық, Мемлекет басшысы К.Тоқаев 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауында машина жасау индустриялық өсудің драйвері болып табылатын өңдеуші өнеркәсіпті үдемелі дамытуды басты міндеттердің бірі ретінде белгілеген болатын. Машина жасау саласын одан әрі жаңғырту ел экономикасын әртараптандыру мен индустрияландыруға жаңа серпін береді.

Машина жасау зауыттары әр түрлі факторлардың әсерімен орналасады. Мамандану мен кооперативтендірудің дамуының нәтижесінде көліктік фактордың рөлі артады. Ол әсіресе өнімдері барлық жерлерде қажет болатындар үшін (мысалы, автомобильдер мен металл кесетін станоктар шығаратын) маңызы зор. Темір жолдың болуы Алматыда металл құрал-жабдықтары мен металл кесетін станоктар шығаратын, ал Шымкентте - алып пресс-автоматтар шығаратын зауыттарды орналастыруға мүмкіндік берді. Дайын өнімдерді тасымалдауға кететін шығын (құрал-жабдық, трактор) оларды шығаратын металды тасымалдау шығынынан жоғары. Сондықтан ауыр, тасымалдауға қолайсыз машиналарды тікелей пайдаланатын жерлерде шығаруға тырысады. Ендеше, бұл фактор - «тұтыну факторы» деп аталады. Мысалы, мұнай машиналарын жасау зауыты мұнай өндіретін жерде (Атырауда) орналасқан. Шахталық кен өндіру құрал-жабдықтарын көмір өндіретін жерде (Қарағандыда), ал металлургиялық құрал-жабдық пен машиналарды металл қорыту орталықтарында (Өскемен) орналастырады. Трактор және ауыл шаруашылық машиналары зауыттары егіншілік (Павлодар, Астана, Қызылорда) пен мал шаруашылығы дамыған аудандарда орналастырылады. Түрлі көліктерді шығару үшін өнім бірлігіне көп еңбек шығыны қажет болады.

Бұлар - еңбекті көп қажет ететін салалар. Еңбекті көп қажет ететін машина жасау зауыттарын орналастырған кезде, еңбек қорларымен қамтамасыз етілу, яғни еңбек факторы есепке алынады. Мысалы, әйелдерді жұмыспен қамтамасыз ету мақсатында металлургия саласы - Өскеменде конденсатор мен аспап шығаратын зауыттарды орналастырған. Кейбір машина жасау салалары, мысалы, аспап жасау, радиоэлектроника, есептеу техникалары өнеркәсібі еңбекті көп қажет етуімен бірге күрделі технологиясымен де ерекшеленеді. Оларға ғылыми-зерттеу институттарымен, университеттерімен бірігіп жұмыс істеу қажет. Бұл салалар өрі еңбекті, әрі ғылымды көп қажет ететін салалар болып табылады. Олар ірі қа-

лалардағы ғылыми орталықтарға жақын орналасады. Осы факторларды есепке ала отырып, теледидарлар құрастыруға, компьютерлер мен басқа да күрделі техникаларды шығаруға («Алатау Сити») арналған технопарк Алматы мен Алматы облысында ұйымдастырылған. Металды көп қажет ететін өнімдер (ірі көлемді) шығаратын зауыттар металлургия зауыттарына таяу, яғни шикізат факторын есепке ала отырып орналастырылады. Қазақстандағы машина жасау өнімдерін өндіру

географиясына шоғырланудың жоғары деңгейі тән болып келеді. Олардың 1/2 бөлігі Алматы, Павлодар және Ақмола облыстарында шоғырланған. ҚР СЖЖРА Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша Қазақстандағы автомобиль өнеркәсібінің өндіріс көлемі ағымдағы жылдың үш тоқсанында 1,2 трлн теңгені құрады, бұл 2023 жылдың дәл осындай кезеңімен салыстырғанда, 8,5%-ға аз. Шығарылым көлемінің біршама төмендеуіне қарамастан, автоөнеркәсіп әлі де Қазақстанда машина жасаудың негізгі драйвері болып қала бермек. Мәселен, 2024 жылдың қаңтар-қыркүйек аралығында автокөлік құралдарын өндіру үлесі машина жасау саласының 39,4%-ын (және еліміздің барлық өңдеу өнеркәсібінің 7%-ын) құрады.

Өңірлер арасында автомобиль жасау саласында көлік шығару көлемінің жартысынан астамы Allur («СарыарқаАвтопром») автозауыты орналасқан Қостанай облысына ғана тиесілі болды: 633,8 млрд теңге. Сонымен қатар, ондағы автоөнеркәсіптің үлесі машина жасаудың 84,7%-ына және өңірдегі өңдеу өнеркәсібінің барлық көлемінің бірден 46,2%-ына жетті, яғни, автомобиль индустриясы — облыс экономикасының жетекші және айқындаушы драйвері. Өндіріс көлемі бойынша келесі орынға Hyundai Trans Kazakhstan және Hyundai Trans Auto автозауыттарымен Алматы қаласы жайғасты - 359 млрд теңге. Ал автоөнеркәсіптің үлесі қаладағы машина жасаудың 69,9%-ын, ал өңдеу өнеркәсібінің 29,4%-ын құрады. Қалған өңірлерге автомобильдер, тіркемелер мен жартылай тіркемелер өндірісінің жалпы көлемінің 17,3%-ы тиесілі - 208,3 млрд теңге.

Ағымдағы жылдың үш тоқсанында 92,2 мың автокөлік құралы өндірілді, бұл 2023 жылдың дәл осындай кезеңімен салыстырғанда, 15,8%-ға аз. Барлық өндірістің 90%-ын дәстүрлі түрде жеңіл жолаушылар автомобильдері құрады - 82,9 мың көлік. Жүк автомобильдері 5,9 мың бірлікті, автобустар 1,8 мың бірлікті, тіркемелер мен жартылай тіркемелер 1,2 мың бірлікті құрады. Сондай-ақ 386 арнайы және мамандандырылған автомобильдер шығарылды.

Профильдік Қазақстан автомобиль қауымдастығының деректеріне сәйкес 2024 жылдың қаңтар-қазан айлары аралығында елімізде 104,9 мың автокөлік құралы өндірілді, оның 62,9%-ы Қостанайдағы бір ғана автомобиль зауыты Allur-ге тиесілі. Салыстырып қарасақ, өткен жылдың дәл осындай кезеңінде Allur үлесі 61%-ды құрады, ал 2019 жылдың қорытындысы бойынша бүкіл автоөнеркәсіп саласының жартысынан көп пайызды, 2016 жылы 22%-ды құрады.

Келесі орындарда — нарықтағы үлес салмағы 30,5%-бен Hyundai Trans Kazakhstan және 3,6% үлеспен СемА3. Қалған автозауыттардың өндірісі автокөлік құралдарының барлық өндірісінің тек 3%-ын ғана құрады. Қазақстанда жаңа жеңіл және коммерциялық автомобильдердің сатылымы ағымдағы жылдың қазан айының қорытындысы бойынша 21,5 мың бірлікке жетті, бұл өткен аймен салыстырғанда, 20,1%-ға және 2023 жылдың қазан айымен салыстырғанда, 18,3%-ға артық. Айта кетерлігі, қазан айындағы сату көлемі биылғы жылдың ең үлкен сату көлемі болды. Дистрибьюторлар тұрғысынан, қазан айында жаңа автомобильдердің жартысынан көбі тек Allur-да сатылды: 50,7% немесе 10,9 мың автокөлік, бұл — 2024 жылы ҚР дилерлері арасында абсолютті мән бойынша, сондай-ақ нарықтағы үлес салмағы бойынша да ай сайынғы сатылым бойынша рекордтық көрсеткіш. Келесі орынға Astana Motors орналасты: 31,9% немесе 6,9 мың жаңа автомобиль сатылды. Басқа дистрибьюторлар жалпы нарықтың 17,4%-ын құрады.

2024 жылдың қазан айында сатылымы бойынша автомобиль брендтерінің арасында Chevrolet көш бастап тұр: 6,3 мың автомобиль. Одан кейін — Hyundai (3 мың), Kia (2,4 мың), Chery (1,4 мың) және Haval (1,3 мың). Ал модельдер бойынша қазан айында Chevrolet Cobalt абсолютті көшбасшы болды: бірден 5,9 мың көлік сатылды, бұл — бір айда бір модельді сату бойынша рекордтық көрсеткіш. Одан кейін — Hyundai Tucson (1,3 мың) және Kia Sorento (746). 2024 жылдың қаңтар-қазан айлары аралығында Қазақстанда 158,6 мың жаңа автомобиль сатылды, бұл 2023 жылдың дәл осындай кезеңімен салыстырғанда, 1,5%-ға көп. Брендтер тұрғысынан, ең көп сатылған бренд Hyundai болды: 34,2 мың көлік. Одан кейінгі орында Chevrolet (22 мың) және Kia (19,5 мың) тұр. Модельдер тұрғысынан, сатылған жаңа автомобильдердің саны бойынша тағы да Chevrolet Cobalt көш бастап тұр: 18,2 мың автомобиль. Одан кейінгі орындарға Hyundai Tucson және Kia Sportage орналасты: 17,4 мың және 7,8 мың.

Индустрияландыру бағдарламасы шамамен 14,2 мың жаңа жұмыс орнын құруға мүмкіндік берді. Ең ірі кәсіпорындар қатарында «СарыарқаАвтоПром» ЖШС, «Степногорск ЕПК» АҚ, «Қайнар-АКБ» ЖШС, «Кентау трансформатор зауыты» АҚ, «Агромашхолдинг КЗ» АҚ, «Атыраумұнаймаш» АҚ, «Алматы ауыр машина жасау зауыты» АҚ және «Петропавл ауыр машина жасау зауыты» АҚ бар. Индустрияландыру бағдарламасы қабылданғанға дейін сала кәсіпорынның саны 1 700-ден аз болды. Іс жүзінде машина жасау өндірістерінің саны 10 жылда 76,8 пайызға өсті. Индустрияландыру жылдарында салаға құйылған инвестициялар ағыны 565,3 млрд теңгеге жетті. Ал былтыр 74,3 млрд теңге тартылған. Қазақстандағы машина жасау өндірісі ішкі нарыққа бағдарланған. Автоөнеркәсіптің экспорты 2020 жылы 8 122 бірлікті құрады. Экспорттың негізгі бағыты - Өзбекстан мен Ресей. Біздің автоөнеркәсіп әзірше ішкі нарықты қанағаттандыруға ғана бағытталған. Осы күнге дейін 77 400 автомобиль жиналды, соның тек 8 122-сі ғана экспортқа кетті. Биыл автомобиль жасау көлемін 100 мыңға дейін жеткізу жоспары тұр. Өткен 10 жыл ішінде мемлекеттің басымдықтары машина жасау кәсіпорындарын қолдауға арналды. Индустрияландырудың үшінші кезеңі экспортқа басымдық беретін жобаларды дамытуға бағытталған. Сондықтан таяудағы бес жылда мемлекеттің назары мен қолдау шаралары әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті өнім шығара алатын нақты кәсіпорындарға қатысты болмақ.

Ақерке ТӘЛІП, М.Әуезов атындағы ОҚУ колледжі Машина жасау технологиясы мамандығының оқытушысы

Шоқан Уалиханов - исследователь и просветитель Казахстана

Как блестящий метеор промелькнул над нивой Востоковедения потомок киргизских ханов и в то же время офицер русской армии Чокан Чингисович Уалиханов.

Русские ориенталисты единогласно признали в лице его феноменальное явление и ожидали от него великих и важных откровений о судьбе тюркских народов; но преждевременная кончина Чокана лишила нас этих надежд.

Н.И.Веселовский

Шоқан Шынғысұлы Уәлиханов (настоящее имя - Мұхаммед Қанафия) родился в урочище Құсмұрын, в орде-зимовке Күнтимес отца Шынғыса, старшего султана Аманкарагайского внешнего округа, Аулиекольского района, Костанайской области в ноябре 1835 года и умер 10 апреля 1865 года в урочище Кочен-Туған. Он был правнуком Абылай хана и племянником Кенесары Касымова. Его дед Уали - один из 30 сыновей Абылай хана. У него были родные братья Болат и Жақып. Шоқан Уәлиханов - казахский ученый, этнограф, фольклорист, путешественник, просветитель и востоковед.

Образование

1842-1847 гг. Ауыл Сырымбета, в которой прошли детство и юность Шоқана. Он учился в казахской школе, изучая арабский и персидский языки. Шоқан с детства общался с известными поэтами-акынами. В последствии у Шоқана появилась особая привязанность к народному творчеству казахов и рисованию. В семье Уалихановых жил советник Шынғыса, шежиреші Ықылас; Шоқан записывал поэтические сказания и читал их вслух своим родителям. В детстве вместе с отцом он записал несколько вариантов народных поэм «Едіге», «Қозы Көрпеш и Баян Сулу», «Ерқоқ-

ше», которые впоследствии передал своему учителю Н.Ф.Костылевскому. Первые уроки рисования Шоқан получил у русских военных топографов, побывавших в Аманкарагайском (с 1845 года - Кушмурунском) округе.

1847-1853 гг., с 12 до 17 лет Шоқан Уалиханов обучался и был выпущен корнетом «по армейской кавалерии» Сибирского корпуса Омской Военной Академии. Его другом стал Г.Н.Потанин - путешественник и исследователь Сибири, Казахстана, Монголии и Центральной Азии. Г.Н.Потанин о друге: «Развивался Чокан быстро, опережая своих русских товарищей... им интересовались многие; он такой способный, уже рисует прежде, чем поступил в заведение». Наставниками Шоқана были Н.Ф.Костылевский (1818-1867 гг.) - литератор и ориенталист, ссыльный П.В.Гонсевский, читавший курс «Истории цивилизации», и В.П.Лободовский. Позже вместе с Шоқаном они перевели на русский язык один из древних вариантов поэмы «Козы-Көрпеш и Баян-Сулу». Помимо военных дисциплин, в учебном заведении преподавали всеобщую географию, всеобщую историю, русскую и западноевропейскую литературу, основы философии, ботанику, зоологию, физику, математику, геодезию, строительное искусство с архитектурой, а также общие понятия о естественной истории. Также преподавались также черчение, рисование, каллигра-

фия, французский и немецкий языки. Кроме того, в корпусе был особый класс восточных языков, где изучались тюркский, монгольский, арабский и персидский языки. Особенное внимание уделялось географии Казахстана. Большое место отводилось изучению стран Азии (Средняя Азия, Китай, Индия, Афганистан и Персия). Молодой ученый привлек внимание благодаря незаурядным способностям в изучении истории, географии и восточной филологии.

Общественная и научная жизнь

Молодой офицер Ш.Уалиханов, был определен офицером 6-го кавалерийского полка Сибирского казачьего войска, но фактически оставлен при генерал-губернаторе Западной Сибири, а через год назначен адъютантом генерал-губернатора Г.Х.Гасфорта, управлявшего тогда Западной Сибирью и северо-восточными районами Казахстана. Одновременно по линии Главного управления края на Ш. Уалиханова была возложена должность офицера по особым поручениям. Работая адъютантом генерал-губернатора, он преуспел в изучении истории и географии стран Центральной Азии. Далее служил в военно-ученом комитете генерального штаба Военного министерства, Азиатском департаменте МИД Российской империи.

Был тесно связан с профессором И.Н. Березиным, писателем Ф.М. Достоевским, С.Ф. Дуровым, профессором А.Н. Бекетовым, редактором «Записок Русского географического

общества», востоковедом, дипломатом и публицистом Е.П. Ковалевским, ориенталистом Мирзой Мухаммед Али (Александром) Казембеком, И.Н. Березиным, В.П. Васильевым, В.В. Григорьевым и В.В. Вельяминовым-Зерновым.

В 1855 году Шоқан принимает участие в экспедиции генерала Гасфорта. Маршрут экспедиции пролегал от Омска до Семипалатинска, оттуда через Аягуз и Қапал к подножиям Заилийского Алатау, где в это время происходила закладка укрепления Верного. Во время этого путешествия Уалиханов записал исторические предания и легенды, изучил архитектурные памятники. По возвращении из поездки Гасфорт представил Шоқана к награде, дав ему самую лестную характеристику в письме Военному министерству, где указал, что «...в числе представляемых мною, заключается, между прочим, состоящий при мне корнет, султан Валиханов, который, хотя и состоит на службе не более 2-х лет, при совершении знаний оной, киргизского языка, а также и местных киргизских обычаев, сопровождал меня в Киргизскую степь, принёс большую пользу, получив основательное образование в Сибирском кадетском корпусе и поступив на военную службу, а потому в видах поощрения такового полезного начала и развития в киргизах желая к отдаче детей на службу и через то большего сближения их с нами находить поощрение Валиханова необходимым, ибо он по происхождению своему пользуется особым между киргизами уважением». В начале 1856 года Шоқан Уалиханову присуждается чин поручика.

Исследование Исык-куля и эпос «Манас»

Весной 1856 года Ш.Уалиханов принимал участие в крупной военно-научной экспедиции под руководством полковника М.М.Хоментовского на Исык-Куль. «Мы имели честь участвовать в этой экспедиции и, находясь два месяца среди киргизов, успели собрать разные положительные сведения, преимущественно изучая их предания и язык», - писал сам Ш.Уалиханов. Во время этой поездки он изучал флору и фауну, традиции и обычаи местного населения Семиречья и Исык-Куля и на Тянь-Шане, древнюю городскую архитектуру, посещал аулы родов тугу, сарыбагашей и солто, беседовал с киргизскими «ырчы» - шежіреші, записывал народные легенды, генеалогические предания и сказки. Уалиханов произвел научную запись эпоса киргизов «Манас», подробно изучив отрывок «смерть Кукетай-хана и его поминки», который впоследствии стал одним из основополагающих этнографических исследований древних памятников истории и культуры тюркских народов. Ш.Уалиханов оценил эпос «Манас» как великое творение народной мудрости и энциклопедический сборник народных сказок, мифов и легенд, географических, религиозных понятий, обычаев и традиций, как степную «Илиаду».

Исследование Кульджи

В начале августа - по ноябрь 1856 года Ш.Уалиханов направился в Кульджу. По пути он посетил ряд пограничных пунктов Западного Китая. Молодой офицер был снабжён инструкцией Министерства иностранных дел, в которой говорилось: «...Действовать, во всём совещаясь с консулом в Кульдже...». «Главная цель наша - добиться решения дела с Китаем дружественным путём и скорее восстановить прерванные торговые отношения... В случае требования китайцев - войти в переговоры насчёт наших с Китаем границ». Таким образом, Уалиханов выполнял сложную дипло-

матическую миссию, связанную с решением спорных пограничных вопросов и установлением нормальных торговых отношений с Китаем. В Кульдже удалось наладить торговые отношения и восстановить дружеские связи между обоими государствами. По свидетельству А.К.Гейнса, поездка Уалиханова в Кульджу заложила основу Тарбагатайского договора об открытии консульства в Кульдже и Чугучаке. Уалиханов пробыл в Кульджинском крае около трёх месяцев, затем, с наступлением глубокой осени, вернулся в Омск. Результаты его первых путешествий, как этнографа отражены в путевых записках: «Дневник поездки на Исык-Куль», «Очерки Заилийского края», «Западная провинция Китайской империи и г. Кульджа», «Записки о киргизах 1856 года».

Исследование Алтышара

С июня 1858 по 12 апреля 1859 года, работая в возрасте 22 лет в качестве члена Императорского Русского Географического Общества, Шоқан был командирован в Кашгарию под видом купца из Семипалатинска под именем Алимбай. Он смог собрать материалы по истории, этнографии, политико-экономическому развитию населявших народов, а именно местных мусульман и торговцев андиганцев, бухарцев, таджиков, персов, афганцев, индусов и армян. Территория Алтышара (6 ярких городов: Кашгар, Аксу, Үштүрфан, Жансар, Жаркенд, Қотан) также была «яблоком раздора» между Россией и Китаем с 1760 года, и включение ее в состав России требовало особых исследований. Исторические сведения Шоқан черпал из письменных источников, местных официальных документов и книг, дополненных рассказами чиновников и купцов. Уже в укреплении Верное и далее в Омске, представил свои исследования, восточные рукописи - «История Сатук-Бугра-хана», «История Туглук-Тимур-хана», «История хождей», «Абу-Муслим Маурузи», коллекцию нумизматики, горных пород, гербарии, зарисовки местных жителей, быт народов Восточного Туркестана. Главный результат его труда - «О состоянии Алтышара или Шести восточных городов Китайской провинции Нан-Лу (Малой Бухарии)». Это был первый научный труд, посвященный истории, географии и социальному строю народов Восточного Туркестана. По охвату полученных материалов, а также широте и глубине их анализа, работа Валиханова явилась крупным вкладом восполнившим пробелы европейских ученых в науке о Восточном Туркестане. Географы использовали его труд как в высшей степени полезный для правительства, так и для науки в период развития экономических связей России и стран Востока.

По данным Гейнса А.К., в Киргизских очерках, опубликованных в Туркестанском сборнике, отмечено, что Шоқан «...закончив кадетский корпус, продолжая самообразование, послан с купеческим караваном в Кашгар. По возвращении поразил всех полнотой своего отчета, чисто европейский склад ума молодого ученого обратил на него внимание Е.П.Ковалевского, бывшего тогда директором Азиатского департамента Министерства иностранных дел, который вызвал Валиханова в Петербург и подерживал сколько мог, до конца его жизни».

По данным Мушкетова И.В., Туркестан. Геологическо-географическое описание по данным, собранным во время путешествий с 1874 по 1881 гг., дается анализ работе Уалиханова, где отмечается что, «... в 1857-1858 г., Валиханов под видом купца с торговым караваном впервые прошел поперек всей системы Тянь-Шаня от г.Верного до озера Исык-куля, через пере-

вал Заука, мимо озера Чатыркуля в г.Кашгар. Господин Валиханов не успел издать всех результатов своего путешествия., он напечатал только несколько статей, которые впрочем, имеют важный научный интерес, и обличают широкое образование и редкую наблюдательность в авторе, киргиз по происхождению, он прекрасно знал туземные языки и, разумеется, лучше чем кто-либо, мог собрать от туземцев самые разнообразные и полные сведения, поэтому несомненно, что результаты его были бы весьма плодотворны, если бы он не умер, вскоре после возвращения из Кашгара, ему принадлежит несколько статей, из которых последняя напечатана была почти через 10 лет после его смерти П.П.Семеновым. Первая из них имеет больше интерес исторический, нежели географический, а потому при всем их значении мы не будем останавливаться на них, замеили только что, проходя поперек всего Тянь-Шаня от перевала Заука, следовательно, продолжал путь Семенова, он собрал коллекцию горных пород, встречающихся на этом пути, также куски нефрита, добываемого в горе Мирджай около Яркенда и в реке Каракаш, болорские яшмы, мрамор, хрусталь, песчаное золото с реки Керия. К сожалению эта редкая коллекция где-то затерялась, не будучи обработана, по крайней мере, всемои поиски за ней оказались тщетными. При описании Алтышара господин Валиханов, между прочим, кратко сообщает о нахождении различных минеральных продуктов, которые, хотя еще очень мало исследованы, тем не менее известно, что золото вымывается в селеньи Карья

Фото Ш.Уалиханова. Борель. Санкт-Петербург.

в таком количестве, что жители подать свою оплачивают этим металл и имеют возможность продавать его в частные руки. Ежегодно ко двору отправляется из Хотана до 80 ланов золота».

Научная жизнь в Санкт-Петербурге

С 1860 - по 1861 год, более 15 месяцев работая в Военно-ученом комитете Азиатского департамента Географического общества, составил карту Средней Азии и Восточного Туркестана. В 1861 году он впервые опубликовал статью «Аблай», частично переводя кашгарские рукописи «История Сатук-Бугра-хана», «История Туглук-Тимур-хана», «История ходжей»; читал лекции по истории Востока, ввел в научный оборот свои исследования по «Тарихи-Рашиди» М.Х.Дулати. Он перешел на должность штабс-ротмистра и был награжден орденом Святого Владимира 4-й степени. Ученому постоянную поддержку и дружеское расположение оказывал вице-президент Русского географического общества П. П. Семёнов-Тянь-Шанский. В сотрудничестве с русскими учеными и писателями он работал в архивах Петербурга, позднее выпустил труды «Описание Восточного Туркестана», «Очерки Джунгарии», «Шуна батыр», «Тарихи Рашиди», «Записки о Кокандском ханстве». Уалиханов обращал особое внимание на культурное и торговое значение учреждения русского консульства в Кашгаре.

Возвращение в родные края

Весной 1861 года по совету врачей Шоқан уезжает из Санкт-Петербурга в аул своего отца Шынғыса Уалиханова, уже старшего султана Кокшетауского округа, в местность Акканбурлук, с надеждой поправить своё здоровье после холодного климата и частых приступов кашля.

Шоқан очень беспокоился о судьбе своего народа, защищая их от посягательств чиновников. С целью непосредственного участия в судьбе своего народа Ш.Уалиханов подал свою кандидатуру на должность выборного старшего султана. «Я думал как-то сделаться султаном, чтобы посвятить себя пользе соотечественников, - писал он Ф.М.Достоевскому, - защитить их от чиновников и деспотизма богатых казахов. При этом я думал более всего о том, чтобы своим примером показать землякам, как может быть для них полезен образованный султан-правитель... Чиновники начинают подстрекать самолюбие богатых и честолюбивых ордынцев, пугая их, что, если Уалиханов будет султаном, всем будет худо, он, мол, держится понятий о равенстве... пустили в ход и то, что я не верю в бога...». Однако губернатор Западной Сибири А.О.Дюмагель отклонил его заявление и Уалиханов был вынужден по настоянию властей вернуться в Омск.

С 1862 года Шоқан, как представитель казахской народности, знающий традиции и обычаи своего народа, принимает участие в юридической комиссии областного управления, а именно в изучении казахской судебной системы и ее реформировании. Он исследовал древние кодексы казахов, суд биев и казиев в Кокшетауском, Атбасарском, Акмолинском, Каркаралинском и Баянаульском округах, а также их практическое применение. Шоқан с особым интересом относился к феномену суда биев и многовековому укладу их деятельности, включая споры о земле и вдовах, споры о владении скотом и куне, а также вопросы, касающиеся собственности и роста личности. Его «Записки о судебной реформе», написанные в связи с этой проблемой, доказывают, что учёный об-

ладал демократическими взглядами на жизнь и общество. Он утверждал, что проводить реформу нужно, учитывая традиции и обычаи народа; если механически внедрить чуждую, привнесённую извне систему, это обернется для народа большой трагедией. Всесторонне и скрупулёзно анализируя новую судебную систему, предложенную царскими властями, он доказывал, что её внедрение среди казахского общества было бы большой ошибкой, поэтому при реформировании следует непременно учитывать традиционные законы и положения. Шоқан приходит к однозначному решению оставить у степняков прежний суд биев. Обострившаяся болезнь снова задерживает его в Омске. «Изо всех инородческих племен, входивших в состав Российской империи, первое место по численности, богатству, и пожалуй, по надеждам на развитие в будущем принадлежит нам - киргизам», - писал Ш.Уалиханов в «Записках о судебной реформе». Киргизский народ принадлежит к числу наиболее миролюбивых и, следовательно, к числу наименее диких инородцев русского царства. Особо отмечается его несогласие с активным введением ислама на казахских землях губернатором Сперанским. Не активно воспринимается строительство мечетей и татарских училищ при окружных приказах. Законы и традиции Степи, многовековой уклад национальной системы верований, не позволяют насаждать ультраисламские законы и поборы, считал учёный.

В 1864 году Ш.Уалиханову было предложено участвовать в Аулиеатинском и Ташкентском походе М.Г.Черняева, но, возмущенный жестокостью и расправами русских войск над мирным населением крепости, он поддержал офицеров, подавших рапорты об отчислении из состава экспедиций. Осенью Ш.Уалиханову стало хуже. В письмах Колпаковскому он докладывал, что из-за боли в груди и сильного кашля не может активно работать. Также Гейнс А.К., в Киргизских очерках указывает что, «...Петербургский климат пошатнул здоровье человека, привыкшего к чистой атмосфере степей. Ему (Уалиханову) соеволяли ехать на родину. Но здесь болезнь стала переходить в чахотку».

Шоқан Уалиханов скончался 10 апреля 1865 года и был похоронен в местности Көшінтуған. Маев Н.Я., в своей статье «От Ташкента до Кульджи» проводит описание могилы Ш.Уалиханова. «Могила Ч.Ч.Уалиханова, в виде часовни, из плохо обожженного кирпича, окруженная невысокой стеной, слепленной из глиняных комьев, - не обещает долгого существования, уже и теперь многие части надгробной часовни приходят в ветхость, хотя надгробный памятник существует всего только три года. Деревянная решетка, закрывающая боковые отверстия в стенах часовни о имени и годе смерти (1865) Уалиханова смоеется осенними ливнями, - и погибнет в киргизском народе дорогая для русских память о султани Уалиханове. Чтобы поддержать разрушающийся надгробный памятник, и сохранить имя погребенного в ней, генерал-губернатор изъявил желание заказать большую мраморную могильную плиту. На плите будет высечена та самая надпись, которая теперь видна на деревянных дверях часовни».

Уже впоследствии в 1881 году друзья по поручению Туркестанского генерал-губернатора К.П.Кауфмана установили памятник в виде мраморной плиты. Надпись на плите гласила: «Здесь покоится прах ротмистра Чокана Уалиханова, скончавшегося в 1865 году. В признательность ученых заслуг Уалиханова положен сей памятник генерал-лейтенантом Колпаковским в 1881 г.».

Многие исследования Уалиханова печатались в трудах Русского географического общества, в том числе и в Лондоне, и были изучены историком-этнографом Н.И.Веселовским. В 1961-1972 гг. и в 1984-1985 гг. Академией наук Казахстана были изданы 5-томные собрания сочинений Шоқана Уалиханова.

Необходимо отметить, что о «Киргизском вопросе в Государственной Думе», опубликованного в Туркестанском сборнике 1907 года, запечатлено мнение о Шоқане. «В русской литературе есть блестящее доказательство способности образованного киргиза к восприятию европейских идей, к блестящему остроумию, к обобщению и редкой наблюдательности. Этим примером могут служить недавно изданные сочинения султана Чокана Уалиханова - офицера русской службы, талантливого писателя, просвещенного патриота, наблюдательного путешественника Кашгарии, безвременно погибшего в 1865 году от косившей в былое время образованных киргизов чахотки, не останавливаясь на замечательной личности Чокана Уалиханова, приведем мнение известного путешественника Г.Н. Потанина, который передавая биографические сведения о нем, в заключении говорит, что в характере Чокана были черты, напоминающие черты характера Пушкина и Лермонтова. Если бы Чокан имел в киргизском народе читающую среду, он мог бы стать гением своего народа и положить начало литературному возрождению своих единоплеменников. Чокан говорил, что прежде всего любил свой народ, потом Россию, а затем все человечество...».

В одной из работ Алькея Маргулана «Чокан и Манас», который основывал свои исследования на архивных материалах архива востоковедения Института народов Азии, было доказано, что Шоқан Уалиханов записывал эпос со слов манасчи Назар Бұлатұлы. А в 1966 году была учреждена премия АН Казахстана имени Шоқана Уалиханова, присуждаемая за выдающиеся достижения в области общественных и географических наук, изобразительного искусства и архитектуры.

«Этнографическое наследие казахов» Шоқана Уалиханова

«Этнографическое наследие казахов» содержит ценные этнографические сведения о казахском быте, культуре, социально-экономическом, военном, религиозном и правовом укладе. Учёный описывает «...составные части киргиз-кайсацкого пороха, хлебопашество, юрту, заметки на третью часть описания Киргиз-казачьих орд А.Левшина, Тенкри, исторические предания о батырах XVIII века, легенды Большой киргиз-кайсацкой орды, вооружение киргиз в древние времена и их военные доспехи, следы шаманства у киргизов, мусульманство в степи, записка о судебной реформе, кочевки киргиз, зимние кочевки волостей Каркаралинского внешнего округа, родословное древо казахских ханов и султанов, художественное наследие по этнографии». Книга выпущена в рамках государственной программы «Мәдени мұра» в серии «Қазақ этнографиясының кітапханасы» в 2005 году. Собраны историографические исследования историков-этнографов: А.Маргулана, Л.М.Ауезовой, М.С.Турсуновой, Т.Ж.Шоинбаева, Г.Н. Уалиханова, Дж.Х.Кармышева, Ж.Артықбаева, Н.Кузембаева.

Ш.ТОРГАУТОВА,
начальник Научного центра
«История и этнология»

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЗИМНЯЯ ШКОЛА НА ТЕМУ «ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ АРХИТЕКТУРНО-СТРОИТЕЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ПОСРЕДСТВОМ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ И ПРИМЕНЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА» БЫЛА ПРОВЕДЕНА С 13 ПО 25 ЯНВАРЯ 2025Г. НА ФАКУЛЬТЕТЕ «АРХИТЕКТУРА, СТРОИТЕЛЬСТВО И ТРАНСПОРТ» (ДЕКАН - ШАПАЛОВ Ш.К., PhD, проф.). ОРГАНИЗАТОРОМ ЭТОГО ФОРУМА ВЫСТУПИЛА КАФЕДРА «ПРОМЫШЛЕННОЕ, ГРАЖДАНСКОЕ И ДОРОЖНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО» (ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ - ДОСАЛИЕВ К.С., PhD, доцент).

НА ФАКУЛЬТЕТЕ «АРХИТЕКТУРА, СТРОИТЕЛЬСТВО И ТРАНСПОРТ»

ЗИМНЯЯ ШКОЛА

Цель онлайн-школы заключалась в повышении эффективности образовательного процесса посредством применения современных подходов к организации образовательного опыта в области архитектуры, строительства и строительства материалов, а также в непрерывном совершенствовании педагогического мастерства преподавателей. Спикерами выступили ведущие ученые и преподаватели факультета строительства университета, профессора и доценты вузов-партнеров Казахстана, а также вузов ближнего зарубежья, участники Зимней школы были магистранты, докторанты и профессорско-преподавательский состав не только нашего университета, но и других университетов Казахстана: ЕНУ им.Л.Гумилева (г.Астана), КНАТУ им.С.Сейфуллина (г.Астана), ВКТУ им.Д.Серикбаева (г.Устькаменогорск), ДАИ им.К.Жубанова (г.Актюбинск), КНИТУ им.К.Сатпаева (г.Алматы), ВКТУ им.Д.Серикбаева (г.Устькаменогорск). Данный форум носил международный характер, в нем приняли участие представители вузов ближнего зарубежья: БГТУ (г.Минск), НИСИ (г.Наманган), ФерПИ (г.Фергана), ФГАОУ ВО КФУ (г.Казань); КГТУ им. И. Раззакова (г.Бишкек), ТГТУ (г.Ташкент).

В течение двух недель Международная Зимняя школа предоставила участникам возможность расширить свои знания и навыки, а также познакомиться с передовыми технологиями и тенденциями в отрасли. Участники получили углубленные знания по архитектурному проектированию (в т.ч. этническим стилям в архитектуре), сейсмостойкому строительству, фундаментам на просадочных грунтах, BIM-технологиям, энергоэффективному строительству и др. Лекции и семинары были проведены вы-

сококвалифицированными преподавателями и экспертами-практиками, что обеспечило связь теории с реальным опытом.

Следует отметить, что данная зимняя школа стала платформой для обмена опытом между участниками, преподавателями и экспертами ведущих архитектурно-строительных университетов России, Беларуси, Узбекистана. Это позволило участникам наладить полезные контакты и получить представление о возможных карьерных перспективах в целом, зимняя школа прошла успешно и достигла поставленных целей.

В заключение хочется отметить, что Международная зимняя школа архитектурно-строительной сферы стала важным событием в жизни факультета. Участники - магистранты, докторанты и ППС - освоили новые инструменты и технологии, расширили кругозор и повысили мотивацию к дальнейшему углублению знаний в области архитектуры и строительства.

Модератор Зимней Школы
АУБАКИРОВА Ф.Х., к.т.н., Доцент

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ТІЛ ЖӘНЕ МЕДИА: ДӘСТҮРДЕН ИННОВАЦИЯҒА

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті «Филология» факультеті, «Журналистика және қазақ тілі» кафедрасында 3 ақпанында халықаралық қысқы мектептің ашылу салтанаты өтті. Биылғы қысқы мектеп 3-14 ақпан аралығын қамтиды. «Қазіргі әлемдегі тіл және медиа: дәстүрден инновацияға» тақырыбындағы халықаралық қысқы мектептің ашылу салтанатында «Филология» факультетінің деканы, ф.ғ.к., доцент Ә.Ыбырайым құттықтау сөз сөйледі. Қазақстандық және шетелдік жетекші ғалымдар ZOOM платформасында онлайн форматта тақырыпқа қатысты баяндамаларын жасады. Спикерлер негізгі проблемалық бағыттар бойынша зерттеу нәтижелері мен қорытындыларын ұсынды.

Бұл шара медиа мамандарын, ғалымдарды және студенттерді бір алаңда біріктіріп, заманауи әлемдегі тіл және медианың өзекті мәселелерін талқылауға мүмкіндік береді. Халықаралық қысқы мектептің басты мақсаты – қатысушыларға заманауи журналистиканың жаңа әдістері мен трендтері бойынша терең білім беру, медиа және тіл саласындағы халықаралық тәжірибемен бөлісу және кәсіби деңгейін арттыру. Бағдарлама аясында өзге де шетелдік және отандық жетекші мамандар, журналистер, профессорлар мен медиа саласының сарапшылары қатысты. Мұндай қысқы мектептер журналистика саласының болашақ мамандары үшін үлкен мүмкіндік, себебі олар өз білімдерін жетілдіріп қана қоймай, халықаралық кәсіби байланыстар орнатуға да мүмкіндік алады. Тренинг соңында қатысушыларға сертификаттар берілді.

«Журналистика және қазақ тілі» кафедрасының профессор-оқытушылар құрамы

БІТІРУШІ ТҮЛЕКТЕРМЕН КЕЗДЕСТІ

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті облыс және қала мектептерінің бітіруші түлектерімен үнемі байланыс жасауда. Жуырда «Филология» факультеті, «Журналистика және қазақ тілі» кафедрасы аға оқытушысы А.Б.Мусирова Шымкент қаласындағы №5 Молда Мұса атындағы жалпы орта білім беретін мектептің 11-сынып оқушыларымен кездесу өткізді. Кәсіби бағдар беру жұмысы бүгінгі таңда ең көп талқыланатын тақырып және жиі көтерілетін өзекті сұрақтардың қатарында. Сол себепті қазіргі таңда түлектерге кәсіби бағдар беру жұмысын жүргізіп, кеңес айту үлкен маңызға ие.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты – бітіруші түлектерге университетті саналы және дұрыс таңдауына көмектесу. Кездесу барысында мектеп оқушылары мамандыққа түсудің жаңа ережелерімен, сондай-ақ кафедраның, студенттердің тарихы мен жетістіктерімен таныстырылды. Бітіруші мектеп түлектеріне мамандықтар және мобильділік, спорттық-мәдени бағыттар бойынша бейнебаян көрсетіліп, сауалнама жүргізілді.

Оқушылар кәсіби бағдар беру бойынша өздерін толғандыратын сұрақтарын қойып, оларға толыққанды жауаптарын алды.

**А.МУСИРОВА,
А.ТАЗАБЕК,
«Журналистика және қазақ тілі» кафедрасының
аға оқытушылары**